

Karel Havlíček vlastenec a pedagog

Bc. Marie Čelanská, DiS.

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií
akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Marie Čelanská, DiS.
Osobní číslo: H138154
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Forma studia: kombinovaná

Téma práce: Karel Havlíček vlastenec a pedagog

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na dobu, ve které Karel Havlíček žil;
- na jeho osobnost a život;
- na významné osobnosti kolem něho;
- na přínos pro sociální pedagogiku a jeho vliv na širokou veřejnost.

Součástí práce bude empirické šetření zaměřené na povědomí mladé populace o Karlu Havlíčku.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BALAJKA, Bohuš et al. Přehledné dějiny literatury. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25316-4

DRAŠNER, František. Karel Havlíček Borovský na Vysočině. 1. vyd. Město Havlíčkův Brod, 2003. ISBN 80-239-1708-0

MACHALA, Lubomír et al. Panorama české literatury: Literární dějiny od počátku do současnosti. Olomouc: Rubico, 1994. ISBN 80-85839-04-0

NEZKUSIL, Vladimír. Takoví byli: Čeští spisovatelé 1800-1945 v zrcadle vzpomínek a korespondence. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1997. ISBN 80-7168-481-3

ZBOROVSKÁ, Zina. Karel Havlíček Borovský. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, 2008. ISBN 978-80-87302-00-2

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Institut mezioborových studií

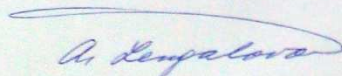
Datum zadání diplomové práce:

4. listopadu 2014

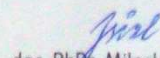
Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

5.2. 2015

MARIE ČELÁPKA
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Práce je rozdělená do tří hlavních kapitol. V první se věnuji osobnosti Karla Havlíčka. Její jednotlivé kapitoly na sebe navazují tak aby vytvořily ucelený pohled na jeho život. Druhá část práce pojednává o spojitosti Karla Havlíčka a sociální pedagogiky, vlastenecké výchově. Poslední část diplomové práce je zaměřena na významné osoby českého národního obrození, ve spojitosti s Karlem Havlíčkem.

Klíčová slova: vlastenectví, sociální pedagogika, austroslavismus, panslavismus, Karel Havlíček, národní obrození.

ABSTRACT

The thesis is divided into three main parts. The first I deal with the personality of Karel Havlicek. The individual chapters are interconnected so as to form a comprehensive look at his life. The second part of thesis deals relation of Karel Havlicek and social pedagogy, patriotic education. The last part of the thesis is focused on the important people of the Czech National awakening, in relation with Karel Havlicek.

Keywords: patriotism, social pedagogy, austroslavismus, panslavismus, Karel Havlicek, national awakening.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Karel Havlíček vlastenec a pedagog“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenu a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Ráda bych poděkovala především panu doc. PhDr. Miloslavu Jůzlovi, PhD. za jeho pomoc, trpělivost a cenné rady, které mi poskytoval při zpracování této diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	8
1 OSOBNOST KARLA HAVLÍČKA	10
1.1 DOBA KARLA HAVLÍČKA BOROVSKÉHO	14
1.2 DRÁHA UČITELE	18
1.3 BRIXEN.....	22
1.4 SMRT.....	26
2 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA A KAREL HAVLÍČEK	29
2.1 VLASTENECKÁ VÝCHOVA A SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA	31
2.2 HAVLÍČKOVA NOVINÁŘSKÁ ČINNOST	34
2.3 VLIV HAVLÍČKOVY ČINNOSTI NA SOCIALIZACI NÁRODA	42
2.4 DÍLA KARLA HAVLÍČKA PROBOUZEJÍCÍ NÁRODNÍ VĚDOMÍ.....	45
2.4.1 Tyrolské elegie a Král Lávra.....	46
2.4.2 Křest svatého Vladimíra a Obrazy z Rus	49
2.4.3 Epigramy a Epištoly kutnohorské	52
3 VLASTENEČTÍ UČITELÉ	57
3.1 BERNARD BOLZANO.....	59
3.2 JAN SLUNÍČKO	61
3.3 FRANTIŠEK PALACKÝ	62
3.4 BOŽENA NĚMCOVÁ	65
3.5 JOSEF KAJETÁN TYL	67
ZÁVĚR	71
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73

ÚVOD

Významné osobnosti historie, a to nejen naší, mají zajímavou vlastnost. A to sice tu, že v průběhu času se stávají objektem mnohých rozjímání a interpretací. Nové úvahy jim připisují další a další významy. Mám za to, že toto tvrzení platí také pro Karla Havlíčka. Jeho osobnost a dílo prošlo řadou proměn, ve kterých se jeho obraz neustále měnil. Od národního mučedníka (k čemuž přispěla Božena Němcová, která na jeho rakev během pohřbu položila trnovou korunu a tím tak udělala první krok ke vzniku jeho mučednické legendy), přes mladočeského radikála, až k oficiální ikoně první republiky, „typickému Čechovi.“

Vytváření těchto účelových obrazů postupuje vždy stejným způsobem, kdy jsou podle potřeby potlačovány jedny a naopak vyzdvihovány druhé Havlíčkovy činy, texty či charakterové vlastnosti. Jejich předmětem často není Havlíček sám, nýbrž představy, přání a koncepce autorů těchto interpretací. Havlíčkova osoba se tak postupně stává symbolem naplňovaným stále novými, společensky podmíněnými významy.¹

Pro svoji diplomovou práci jsem se rozhodla vybrat Karla Havlíčka hlavně ze dvou důvodů. Prvním je, že je to slavný rodák z mého okolí. Nyní bydlím v Humpolci a předtím jsem žila několik let v Havlíčkově Brodě, kde jsem také studovala. Obě tato místa jsou s jeho osobností spojené. Havlíčkobrodsko je jednou z částí Kraje Vysočina. Již z názvu je zřejmá souvislost s osobností Karla Havlíčka Borovského a například Johanna Havlíčková, sestra Karla Havlíčka, se provdala za humpoleckého kupce Jana Pujmana, který převzal kupectví v Brodě po Františku Havlíčkovi.² Významnou památkou věnovanou Havlíčkovi, kde jsem mimo jiné také čerpala inspiraci pro tuto práci, je Rodný dům K. H. Borovského v Havlíčkově Borové, kde se nyní v přízemí nachází výstava rozdělená do dvou místností, které dle časové posloupnosti popisují jednotlivé části Havlíčkova života.

V Havlíčkově Brodě se nachází Havlíčkův dům. Zde bydlel a odtud byl deportován do Brixenu. Nyní se v tomto domě nachází také muzeum a je zde k vidění výstava nazvaná „Po stopách Karla Havlíčka v Německém Brodě.“ Je zde k vidění například tzv. arkýřový pokoj v podobě, v jaké byl při deportaci Havlíčka do Brixenu.

¹ BRUMMER, Alexandr. *Literární obraz Karla Havlíčka Borovského. V dramatech F. F. Šamberka, A. E. Mužíka a D. L. Mordovceva („Trpítel, neohrožený bojovník za práva národa, nebo pansláv a revolucionář?“)*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Brno. 2007, č. 10, s. 1

² BROTÁNEK, Karel. *Deset generací Havlíčkovských*. Havlíčkův Brod: Knihtiskárna Fr. Riedl, 1946, s. 150

Dále jsou zde pokoje s náměty popisujícími Havlíčkovy životní osudy: Havlíček - novinář, Havlíčkův život, Havlíčkův odkaz postupem doby.

Druhým důvodem je to, že zde vidím přímou souvislost tohoto tématu se sociální pedagogikou. Sociální pedagogika je transdisciplinární věda o výchově společnosti, o působení na společnost. Chtěla bych ve své práci připomenout, jak moc se Karel Havlíček zasloužil o národní vědomí občanů, byl národním buditelem, vlastencem, snažil se v lidech budit hrdost k našemu národu. I přes strasti, které mu přinášelo jeho národní vědomí, se snažil šířit toto povědomí mezi širokou veřejnost a to hlavně přes noviny a časopisy. Touto cestou se snažil o socializaci českého národa a probouzel v něm češství. Dalo by se tedy říci, že byl jakýsi předchůdce sociálního pedagoga. Myslím si, že každý jedinec by měl znát své vlastní rodáky, především ty, kteří se snažili v lidech v nelehké době budit vlastenectví a národní nadšení.

Cílem mé diplomové práce, je poukázat na spojitost díla Karla Havlíčka se sociální pedagogikou. V první kapitole se budu věnovat osobnosti Karla Havlíčka v jaké žil době a jaký vliv to mělo na formování jeho názorů. Zmíním se o jeho pedagogickém přínosu a nadále se budu věnovat jeho novinářské činnosti, přes kterou měl možnost působit na širokou veřejnost a tak také působit jako sociální pedagog. Závěr této kapitoly je věnován jeho pobytu v Brixenu a smrti. Nadále se zaměřím na spojitost sociální pedagogiky s Karlem Havlíčkem, vlasteneckou výchovu a jeho přínosem na socializaci národa. Jako poslední se budu věnovat významným osobnostem kolem Karla Havlíčka v době tzv. Národního obrození.

1 OSOBNOST KARLA HAVLÍČKA

V následujících kapitolách se budu věnovat osobnosti Karla Havlíčka. Kapitoly jsou řazeny chronologicky dle průběhu Havlíčkova života. Navazují na sebe a částečně se prolínají tak, aby vytvořily ucelený pohled na jeho osobnost. Ukáží také spojitost s regionem, kde já žiji.

Karel Havlíček je považován za jednu z nejvýznamnějších osobností českých dějin. Ač žil velmi krátce, zanechal nám myšlenkový odkaz, ze kterého mnohé platí dodnes a může být srovnáván s evropskými i světovými osobnostmi. Stal se bojovníkem proti despotismu a zapáleným vlastencem.

Jestliže máme v úmyslu lépe porozumět multilateralitě Havlíčkovy osoby, je důležité se podívat na prostředí, ve kterém vyrůstal, ideály o kterých snil a na realitu, se kterou se střetával. To vše zanechalo stopy a přispělo k utváření jeho názorových stanovisek.

Rod Karla Havlíčka pocházel z Velké Losenice. Pětadvacetiletý syn hospodáře Martina Havlíčka opustil rodný dům. Nový domov našel v nedaleké Borové, kde postavil kupecký dům a roku 1818 si sem přivedl Josefínu Dvořákovou, dceru sládka z Horní Cerekve na Pelhřimovsku, která se stala jeho ženou a budoucí matkou Karla. Před sňatkem působila jako vychovatelka ve šlechtické rodině ve Znojmě. Téměř se zde nabízí souvislost s Havlíčkovým budoucím výchovným cítěním. Karel Havlíček se narodil 31. října 1821 ve vesnici Borová, blízko tehdejšího Německého (nyní Havlíčkova) Brodu jako druhorozený syn. Prvorozený syn dva dny po narození zemřel. Roku 1826 nastoupil Havlíček do borovské školy, 1830 odešel na hlavní školu do Jihlavy, kde se měl naučit německy. V Jihlavě pobyl pouze rok a potom jej rodiče poslali na hlavní školu do Německého Brodu. Roku 1832 nastoupil Havlíček na německobrodské gymnázium. Zde vyučovali mniši z nedalekého želivského kláštera a učil páter Václav Divok, který nabádal žáky k psaní českých veršů a prózy. Havlíček v té době již píše verše, ovšem v němčině.³

Když roku 1838 ukončil gymnázium, odešel do Prahy na „filosofii“ – tak se říkalo dvouleté přípravě na universitní studium. Zde se seznámil s filozofem Augustinem Smetanou i Bernardem Bolzanem.

³ JEDLIČKA, Jiří. [sestavili Zina Zborovská a Jiří Jedlička]. *Karel Havlíček Borovský: (1821-1856) : životopis, epigramy, novinové články*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, s. 9. ISBN 978-80-87302-00-2

Důležitou úlohu v Havlíčkově životě, a nejvíce pak v jeho duševním vývoji, měla konfese. V Březnu 1840 píše Havlíček své matce: „*Chci být knězem ve vsí opravdovosti.*“⁴

Možná je tomu tak, že právě náboženské rozpory, které jako mladík zažil, předurčily jeho životní dráhu a stanoviska. Otec si přál, aby studoval práva, ale on se rozhodl pro teologii. Chtěl se stát knězem, a tak dosáhnout svého snu o výchově a službě lidu, pracovat jako učitel ve službách církve. Představoval si, že jako kněz může obcházet cenzuru a říci tak, co by nesměl napsat. Roku 1840 nastupuje do kněžského semináře a zjišťuje velkou propast mezi svými vizemi o kněžství a mezi nároky církevních představitelů. Jak u spolužáků, tak u profesorů pozoroval nedostatek ctností, jakých si žádal na duchovním stavu.

Především rozpory s Antonínem Rostem, významnou osobou kněžského semináře, zapáleným nadšencem, protivníkem českého obrozeneckého snažení a udavačem. Havlíček začal cílevědomě studovat všechny slovanské jazyky, slovanské písně a četl českou bibli. Po roce studií byl vyloučen pro špatný prospěch. Pravý důvod však byl, že kritizoval praktiky katolické církve. Zkušenosti získané v tomto semináři přispěly k jeho antiklerikálnímu postoji. Poté Havlíček zatoužil po učitelském povolání. Na gymnázium ho jako učitele nepřijali a odjíždí za vychovatelskou prací do Ruska. V Moskvě začal psát Havlíček epigramy a stal se v nich mistrem. Díky této cestě se podrobně obeznámil s polským a ruským životem a také s literaturou těchto zemí. Moskvu opustil v červenci 1844 a vrátil se domů. V té době mu zemřel otec a on musel pomáhat ovdovělé matce s vedením obchodu. Německý Brod měl tehdy 4 tisíce obyvatel a česky zde mluvilo několik vlasteneckých kněží, profesori na gymnáziu, studenti a prostý lid. Havlíček usiloval o počestění národnostně neuvědomělého města a spolu s přítelem Václavem Žákem a bratrem Františkem organizovali české ochotnické divadlo. Zde se potkal s Fany Weidenhofferovou a zamiloval se do ní, k sňatku ale nedošlo.⁵

Na jaře 1845 odešel do Prahy a na přímluvu Palackého získal místo v redakci Pražských novin. Jejich přílohou byla Česká Včela a v ní začal Havlíček uveřejňovat „*Obrazy z Rus*“. Napsal řadu článků, které vzbuzovaly zájem široké veřejnosti i rakouské cenzury. Redaktor Kwětů Jakub Malý o něm napsal, že je lehkovážný, drzý, lhář.

⁴ BAŽANTOVÁ, Ilona. *Karel Havlíček Borovský: liberální politik a ekonom: sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, č. 14/2002, s. 61. ISBN 80-86547-04-3

⁵ JEDLIČKA, Jiří. [sestavili Zina Zborovská a Jiří Jedlička]. *Karel Havlíček Borovský: (1821-1856) : životopis, epigramy, novinové články*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, s. 10. ISBN 978-80-87302-00-2

Havlíček na to odpověděl: „A jakož ve zvyku mám toho, kdo krade, jmenovati zlodějem, kdo oheň zakládá, jmenovati žhářem, kdo se loupeže dopouští, lotrem, tím samým právem i Vás, který mně veřejně na cti ubližujete, nazývám veřejným utrhačem.“⁶

Články v novinách a zejména pak kritika se mu staly silným prostředkem k rozbití iluzí o sbratření se Slovany na východě, k čemuž přispěl jeho pobyt v Rusku, kde poznal podstatu pravých ruských poměrů: zaostalý venkov ovládaný šlechtou, to jak zachází se svými poddanými a to, že pravoslavná církev slouží především zájmům cara. Tím zapříčinil rozruch mezi českými panslavisty, kteří nechtěli upustit od svých idealistických názorů na „velkého slovanského bratra.“ Z té nálady vznikl článek Slovan a Čech, ve kterém autor vystoupil proti Kollárovu vlastenectví: „Slova vlastenec, vlast – jest tak již zneuctěno, že by se bud nemělo více užívat, aneb aspoň dobře prokouřit.“ Odsoudil také vlastenčení Tylova Posledního Čecha: „Ale i nám, „sprostým lidem“, začíná již být na nic z těch neustálých řečí o vlastenectví, o vlastencích a vlastenkách, kterými nás veršem i prózou naši spisovatelé a nejvíce Tyl již drahně let nemilosrdně pronásledují. Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těl, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o této lásce mluvili, neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělání národa... Já pak, co se mého osobního mínění týče, jsem přesvědčen, že jest snadněji a veseleji za vlast umřít, než to množství jednotvárných spisů o vlastenectví přečísti.“⁷

Koncem roku 1846 se seznamuje s Julií Sýkorovou a chce uzavřít sňatek. 1848 se oženil a převzal redakci vlastních Národních novin. Pomohl mu hrabě Vojtěch Deym, který sám požádal o povolení nových novin a financoval je. Poté co se Národní noviny staly finančně úspěšné, Havlíček je odkoupil a začal vydávat sám. Spolu s Palackým prostřednictvím novin požadoval autonomii Čech a Moravy v rámci federalizovaného Rakouska. Dále požaduje a v novinách píše: „Skutečná rovnost národnostní. Spojení zemí koruny naší. Rovnost všech stavů před zákonem. Úplná reforma škol a úřadů.“⁸

⁶ JEDLIČKA, Jiří. [sestavili Zina Zborovská a Jiří Jedlička]. *Karel Havlíček Borovský: (1821-1856) : životopis, epigramy, novinové články*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, s. 11. ISBN 978-80-87302-00-2

⁷ BAŽANTOVÁ, Ilona. *Karel Havlíček Borovský: liberální politik a ekonom: sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, č. 14/2002, s. 62. ISBN 80-8654-704-3

⁸ JEDLIČKA, Jiří. [sestavili Zina Zborovská a Jiří Jedlička]. *Karel Havlíček Borovský: (1821-1856) : životopis, epigramy, novinové články*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, s. 22. ISBN 978-80-87302-00-2

Zároveň Havlíček vstoupil do politiky, pracoval v Národním výboru. Byl zvolen v pěti okresech poslancem říšského sněmu, mezi nimiž byl i okres humpolecký. Práce poslance ho moc nebavila, jako řečník nevystupoval vůbec, raději se vyjadřoval písemně. Čtrnáctého prosince 1848 se vzdal poslaneckého mandátu a věnuje se Národním novinám. V té době byl nejlepším českým novinářem. Na konci roku 1848 se manželům Havlíčkovým narodila dcera Zdeňka. Osmnáctého ledna 1850 byly Národní noviny úředně zastaveny. Jako důvod posloužil článek F. Palackého „*O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku*“. Na základě toho měl problémy získat vydavatelské povolení, a tak se Havlíček přestěhoval do Kutné hory a zde vydával časopis Slovan. Většinu článků si psal sám, měl pouze jednoho spolupracovníka a tím byl redaktor Kodym. Již po pěti týdnech je časopis pro Prahu zakázán a Havlíček je dán pod policejní dohled. Ten na protest vydává sbírku svých článků z Národních novin „*Duch Národních novin*“ a „*Kutnohorské epištoly*“ – což jsou články s proticírkevním zaměřením.⁹

Vláda udělala Havlíčkovi návrh: 4000 zlatých a roční plat, bude – li psát podle jejího přání. Havlíček odmítl a časopis Slovan sám zastavil. V listopadu 1851 stanul před porotním soudem za dva články z časopisu „*Proč jsem občanem? A Správa záležitostí obecních*“. Porotní kutnohorský soud jej v plném rozsahu žaloby zprostil. Císař Franc Josef souhlasil s poněkud nestandardním postupem odstranit Havlíčka z veřejného života. V noci z 15. na 16. prosince 1851 byl zatčen a odvezen do Tyrolského Brixenu, kde prožil tři a půl roku. Zde napsal Tyrolské elegie a dvě básnické skladby: Král Lávra a Křest sv. Vladimíra. V Brixenu bydlel nejprve v hotelu a později, když za ním přijela žena s dcerkou, ve vilce, která patřila majitelce hotelu.¹⁰

Havlíčkovi měli služebnou, jídlo si nechávali nosit z hotelu. Vše platila rakouská vláda. I přesto zde byl Havlíček velmi nespokojen, trpěl vytržením z veřejného života, spíše duševně než hmotně. Na podzim roku 1854 poslal domů Julii s dcerou a podal uctivou žádost o propuštění. Té bylo vyhověno a byl mu povolen návrat domů. Při návratu se dozvěděl, že Julie zemřela na tuberkulózu. Když navštívil Prahu, nikdo z bývalých přátel se k němu nehlásil kromě Boženy Němcové, Palackého a Trojana.

⁹ JEDLIČKA, Jiří. [sestavili Zina Zborovská a Jiří Jedlička]. *Karel Havlíček Borovský: (1821-1856) : životopis, epigramy, novinové články*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, s. 24. ISBN 978-80-87302-00-2

¹⁰ JEDLIČKA, Jiří. [sestavili Zina Zborovská a Jiří Jedlička]. *Karel Havlíček Borovský: (1821-1856) : životopis, epigramy, novinové články*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, s. 30. ISBN 978-80-87302-00-2

A ani v Brodě tomu nebylo jinak. Zatrpknul a s nikým než s rodinou a přítelem Žákem se nestýkal. Byl v té době již nemocný, nakazil se od své ženy Julie. Později na tuberkulózu zemřela i dcera Zdeňka. V červnu 1855 odjel na léčení do lázní Šternberk. Odtud byl převezen do Prahy, kde 29. července 1856 zemřel. Jeho pohřeb se stal národní manifestací a brzy po jeho smrti, po pádu rakouského absolutismu, vzniká havlíčkovská legenda. Odhalují se jeho sochy, jeho jméno dostávají ulice, náměstí i město. Jenom na to, co Havlíček hlásal, se často zapomínalo a zapomíná. Dílo Karla Havlíčka se stále čte, mnozí politici citují z jeho článků a stále ožívují havlíčkovské legendy.¹¹

1.1 Doba Karla Havlíčka Borovského

Karel Havlíček se narodil a po celou dobu žil v Rakouském císařství, tedy v období českých dějin od roku 1804 do roku 1867. Za vlády Josefa II. (1765 – 1790) se zvyrazňuje i ve školství záměr centralisticko – germanizační jako charakteristický rys Josefinismu¹² – tedy rakouská forma osvícenského absolutismu, kdy absolutní monarcha prosazoval ve své zemi svou autoritou politické a společenské reformy. Těmito reformami hodlal císař Josef II. zlepšit situaci v poddanské otázce, v uspořádání poměru státu a církve a ve státní správě a tím i ve školství. Vydání tolerančního patentu 13. října 1781 a patentu o zrušení nevolnictví v Čechách, na Moravě a ve Slezku 1. listopadu 1781 mělo za následek příliv pracovníků do poněmčených měst. Velmi důležitý význam mělo rovněž vydání tiskového patentu z 11. června 1781, který povoloval na tehdejší dobu značnou svobodu tisku, takže již roku 1782 mohl být vydán Komenského Labyrint světa a ráj srdce. Spolu s reformami ve státní správě a v soudnictví bylo zlepšeno i postavení občanů. Poměr mezi mocí světskou a církevní Josef II. vyložil nezakrytě ve prospěch státní suverenity ve vládní normě z 19. prosince 1781.¹³

Církev se stala nejpřednější institucí státní policie, zatímco náboženství byl připisován pouze výchovný účel, nebylo samo účelem, ale prostředkem.

¹¹ JEDLIČKA, Jiří. [sestavili Zina Zborovská a Jiří Jedlička]. *Karel Havlíček Borovský: (1821-1856) : životopis, epigramy, novinové články*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, s. 30. ISBN 978-80-87302-00-2

¹² Osvícenské státní reformy uskutečňované státem za vlády Josefa II., státní priorita nad církevní s cílem povznést blahobyt v zemi.

¹³ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 60 - 77

Církevní zřízení splýnulo zcela se zřízením státním, biskupové a jiní církevní hodnostáři se stali státními orgány ve smyslu právním.¹⁴

Veřejná obecná škola měla být založena všude tam, kde bylo 90 až 100 dětí školou povinných a na školách se mělo vyučovat výhradně podle Knihy metodní. Od roku 1781 se na gymnáziích vyučovalo všem předmětům ve všech třídách německy. Filozofický kurz tvořil i nadále přechod mezi gymnáziem a univerzitou. Státní i školská organizace měla být v duchu rakouského osvícenství ještě více centralizována a germanizována, veškeré střední a vysoké školství mělo být nadále pouze německé. Stát převzal dozor nad školami nařízením Josefa II. z roku 1786 o ustanovení 16 krajských školních komisařů, kteří dostali za úkol pečovat o stav a údržbu školních budov, o vzdělání a platy učitelů i o docházku školní mládeže.¹⁵

V poslední třetině 18. Století se také formuje nový typ učitele, který se zbavuje své funkce varhaníka a pomocníka faráře. Byl to výsledek státního zájmu o obsazení škol. Za 20 let od vydání školského zákona bylo v Čechách již přes 3000 učitelů, a to státních učitelů, kteří se ovšem od sebe lišili svým vzděláním, délkou praxe i společenským postavením. Za vlády Leopolda II. (1790 – 1792) a ještě více za panování Františka I. (1792 – 1835, který zavedl režim reakčního policejního útlaku, tzv. metternichovského absolutismu dle Lothara Metternicha, který byl dvorním a státním kancléřem), se naplno projevila reakce proti josefínským reformám. Dozor nad školami byl znovu svěřen výhradně duchovenstvu a rakouské elementární školství bylo na dalších padesát let zaměřeno na plnění zásady „*Rakousko nepotřebuje lidi učené, nýbrž dobré poddané*“. Učiteli na venkovských školách se opět stávali řemeslníci a vojenští vysloužilci, kteří vypomáhali i v kostele jako varhaníci a kostelníci. Pro celé Rakousko měly stačit tři univerzity: ve Vídni, v Praze a ve Lvově. Jejich úroveň velmi poklesla. Za úkol měly hlavně připravovat příští státní úředníky. Na pražské univerzitě byla vyučovacím jazykem až do konce roku 1782 latina, kterou ještě v rámci josefínských reforem nahradila němčina jako úřední jazyk centralizované rakouské absolutistické monarchie.¹⁶

¹⁴ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 60 - 77

¹⁵ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 76 - 78

¹⁶ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 79 - 80

Snaha oživit češtinu jako literární jazyk se nezbytně křížila s cílevědomým prosazováním vedoucí role němčiny v životě společnosti. I mnozí buditelé pokládali němčinu za jazyk lidový a za výraz pokroku proti latině, která představovala přežitek středověku.

Dle Vladimíra Štveráka dochází český vlastenec, buditel a vysokoškolský pedagog Martin Pelcl k tristnímu závěru, že „*Lze usuzovat s veškerou pravděpodobností, že jednou země česká co do jazyka očitne se ve stavu zcela takovém, v jakém se nyní nalézá Míšeň, Braniborsko a Slezsko, kde se nyní již zcela běžně hovoří německy a kde po jazyku slovanském zbývají jenom názvy měst, vesnic a řek*“.¹⁷ K určitému obratu dochází po zřízení stolice jazyka českého a české literatury na pražské univerzitě, na které od roku 1793 přednášel právě M. Pelcl.

Vídeňský děkan a „školdozorce“ Anton Hye (1761 – 1831) sestavil metodickou příručku pro učitele pod názvem „*Kniha metodní neboli podrobný návod, jak plnit nařízení týkající se vyučování a učitelského stavu, obsažená v Politickém zřízení německých škol v c. k. německých dědičných zemích*“, vydanou ve Vídni roku 1812. Tato kniha byla používána jako praktický metodický průvodce ve školní praxi. Posloužila také k přípravě budoucích učitelů.¹⁸

Mezi významné osobnosti našeho osvíceného kněžstva patřil profesor a pozdější děkan chrudimský **Josef Liboslav Ziegler** (1728 – 1846), který stojí u zrodu pedagogického života v severovýchodních Čechách. Byl ovlivněn osvícenskými názory Pelcla. Zieglerova fara v Dobřanech se stala střediskem tamější vlastenecké inteligence. V nakladatelství v Hradci Králové vydal Ziegler několik školních učebnic české řeči a pravopisu. Cílevědomě pěstoval jazyk český, prosazoval nové reformy vyučování a překládal z cizích jazyků výchovná díla. V roce 1823 vydal Umění kazatelské J. A. Komenského s jeho životopisem. Další rozšiřování tohoto spisu však cenzura zakázala. Nejvýznamnější podporu vzdělávání českého učitelstva prokazovalo Pospíšilovo vydavatelství českých knih v Hradci Králové. Zlepšení našeho obrozeneckého školství významně ovlivnil učitel a spisovatel **Josef Franta Šumavský** (1796 – 1857), který se snažil zejména odstranit němčinu jako jazyk vyučovací ze škol.¹⁹

¹⁷ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 81

¹⁸ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 90

¹⁹ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 92 - 111

Svítáním na nové časy českého národa byl Slovanský sjezd, který se konal ve dnech 2. – 12. června 1848 v Praze. Jediným schváleným dokumentem byl „*Manifest sjezdu slovanského k národům evropským*“, který odsuzoval politický a národnostní útlak.²⁰

Od 40. let se po celé Evropě zvyšoval tlak, který vedl k buržoazní revoluci roku 1848 nazvanou jako "jaro národů". Roku 1846 začala revoluce v Polsku, dále pak 1847 ve Švýcarsku a roku 1848 i v Itálii, Francii i v Rakousku. V nastalé situaci se utváří samostatná česká politika a vznikají nové politické uskupení. Jedním z nich byla strana národní neboli liberální, jejímž hlavním představitelem byl F. Palacký. Vedle něj ve straně vynikali také Rieger, Trojan a Havlíček. Toto uskupení tvořilo české měšťanstvo – inteligence, mezi nimi spisovatelé, učitelé, studenti a úředníci. Prosazovali takzvaný austroslavistický program²¹.

Revoluce 1848–1849 v Rakouském císařství začala v březnu 1848 povstáním ve Vídni a Uhrách a donutila zprvu císaře Ferdinanda I. k vážným ústupkům. Musel propustit ze svých služeb kancléře Metternicha, vytvořil nová ministerstva a přislíbil vypracování ústavy. Splněním velké části revolučních požadavků se situace značně uklidnila. Svatováclavský výbor se přejmenoval na Národní výbor a do jeho čela se dostali čeští liberálové (František Palacký, František Ladislav Rieger, Karel Havlíček Borovský).²²

Po porážce revoluce z let 1848 – 1849 však nastoupilo v Rakousku období tuhého bachovského absolutismu (Alexandr Bach rakouský ministr vnitra v letech 1849 – 1859. Jeho absolutismus - tedy rakouský vládní systém 1851 – 1859 se vyznačoval krajním národnostním a politickým útlakem). Císařským nařízením z dubna roku 1850 bylo všechno národní školství podřízeno církvi, která je spravovala i jménem státu. Všichni učitelé národních škol pro katolíky byli podrobeni dozoru církve a podle pokynů duchovních opakovali a nacvičovali s dětmi katechismus.

²⁰ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, s. 92 - 111

²¹ Byl politický koncept a program, který měl řešit problémy Slovanů v Rakouském císařství a později v Rakousku-Uhersku. Byl rozšířený zejména mezi českými liberály v polovině 19. století. Jako první ho navrhl Karel Havlíček Borovský v roce 1846 jako protinávrh k panslavismu. Později ho rozvinul do uceleného politického programu český politik František Palacký. Austroslavismus byl také částečně podporovaný dalšími slovanskými národy v Rakouském císařství. Austroslavismus předpokládal mírovou spolupráci menších slovanských národů Střední Evropy žijících na území Habsburské monarchie, jimž by nedominovaly německy mluvící elity.

²² ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, s. 92 - 111

Teprve roku 1860 byly slíbeny občanské svobody a zemské zřízení. Bylo zrušeno ministerstvo vyučování a nahrazeno vyučovací radou ve Vídni, školství bylo vyproštěno z moci církve a jeho správy se ujal stát. Církvím bylo ponecháno pouze právo řídit vyučování náboženství v obecných a středních školách.²³

Významný byl zákon přijatý zemským sněmem roku 1864 o jazykové rovnoprávnosti na obecných a středních školách.²⁴ V důsledku porážky v prusko-rakouské válce a selhání státní reformy v roce 1866 uzákonila nová ústava v říši habsburské dualismus (z Rakouska vzniklo Rakousko – Uhersko). V článku 2. byla stanovena rovnost všech občanů před zákonem, byly zrušeny výsady šlechty a církve, byla zaručena osobní svoboda, svoboda tisku, vědy a učení, všechny národy měly rovné právo na vzdělání, čímž uherské země získaly v rámci říše rovnoprávnost.²⁵

1.2 Dráha učitele

Po propuštění z arcibiskupského semináře chtěl Havlíček vyměnit kazatelnu za katedru a rozhodl se, býti učitelem. Poslal na Akademické gymnázium v Praze vedené Josefem Jungmannem žádost, zda by se zde mohl přihlásit do učitelského konkurzu. Rodiče souhlasí. Toto ani další učitelská místa nevyšla, cestuje s přáteli, studuje v univerzitní knihovně, zde se seznámí s P. J. Šafaříkem. Jednání s velkoobchodníkem Fuchsem o místě domácího učitele nevyšlo. Šafařík mu doporučuje místo domácího učitele v Rusku, v rodině univerzitního profesora Michaila Petroviče Pogodina. Havlíček tedy cestuje 22. října 1842 do Ruska a později se tam stává i vychovatelem v rodině profesora Stěpana Petroviče Ševyрева. Zde učí 5 hodin denně jeho 7 letého syna, souběžně studuje literaturu. V dubnu 1845 cestuje zpět do Prahy a chce se živit jako spisovatel, to ovšem není možné, hledá si zaměstnání, při kterém se bude smět věnovat spisovatelství – vychovatelství u Rohanů, knihovnictví u Lobkowitzů, výuku polského a ruského jazyka.²⁶

Pro českou národní kulturu a školství je období od konce 18. století do poloviny 19. století významné jako doba národního obrození, charakterizovaná úsilím učitelů vymanit se ze závislosti hmotné i morální na obci a vrchnosti církevní i světské.

²³ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, s. 92 - 111

²⁴ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 111 - 113

²⁵ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 113 - 114

²⁶ BAŽANTOVÁ, Ilona. *Karel Havlíček Borovský: liberální politik a ekonom: sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, č. 14/2002, s. 62. ISBN 80-86547-04-3

Obrozenečtí učitelé spolu s některými kněžími se snažili zároveň osvobodit lid od útlaku národního a sociálního a pomoci mu rozvíjet národní jazyk. I když podle Politického zřízení obecných škol z roku 1805 bylo učitelům výslovně zakázáno provádět jakékoliv jiné výklady, než které byly uvedeny v Metodní knize, zaváděli národní učitelé další předměty, jako byl dějepis se zeměpisem, přírodopis nebo třeba zdravotní věda a zpěv. Využívali zároveň všech možností k uplatnění češtiny jako vyučovacího jazyka. Mnozí z nich se věnovali cílevědomě i svému sebevzdělávání, takže vcelku se obrozenští učitelé postupem doby v mnoha případech stávali uvědomělými buditeli svého národa.²⁷

V první polovině 19. století se objevuje v naší odborné pedagogické literatuře snaha zreformovat školu, doposud působící jako nástroj germanizace. V čele těchto nápravných snah stál kněz italsko – německého původu **Bernard Bolzano** (1781 – 1848). Bolzano vždy vystupoval jako opravdový Čech ve smyslu zemského vlastenectví. Svým životním heslem „*Žij pro blaho obecné*“ výrazně ovlivnil naše buditele. Po roce 1805, kdy byl jmenován profesorem nově zřízené stolice náboženství na filozofické fakultě v Praze, se záhy stal vůdčí postavou vzdělaných „*bolzanistů*“, mezi které náleželi Purkyně, Palacký, Čelakovský, Havlíček a Světlá. Bolzano kromě toho předložil i řadu návrhů, jak prakticky zlepšit život lidu například: zřízením spolku na pomoc opuštěným dětem nebo stavbou levných bytů. Bolzano usiloval o smíření katolictví s rozumovou filozofií, odmítal protireformační katolictví. Nad dogmatiku a teologii kladl eudaimonicky, tedy v přeneseném slova smyslu jakýsi blahý pocit, že jedná v souladu se svým svědomím, chápané praktické křesťanství a humanitní lásku k bližnímu.²⁸

Jako Havlíček a Palacký tak i Bolzano přijal za své racionalistické osvícenství proti politickému radikalismu. Věřil též v účinnost osvěty a humanitního vzdělávání, bez kterých je svoboda národa nemožná. V duchu národní rovnoprávnosti Bolzano vyžadoval pěstování obou zemských jazyků na školách na základě priority mateřštiny. Stranil při tom národnímu kmeni Čechů, usilujících o rovnoprávnost s Němci. Havlíček ho navrhl v roce 1848 do Národního výboru, kde Bolzano přednášel návrhy na opravy českého národního školství. Jeho zásluhou se v Čechách udržely humanitně osvícenské ideje i v době nastupujícího policejního útisku.²⁹

²⁷ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 92

²⁸ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 95 - 97

²⁹ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 97 - 98

V dějinách české školy a pedagogiky 19. století zaujímá přední místo zakladatel českého politického tisku a realistický politik Karel Havlíček, Bolzanův stoupenec a osvícenský myslitel. Vystupoval neohroženě za národní a demokratické svobody, které obhajoval v epigramech a satirických básních (Tyrolské elegie, Král Lávra, Křest svatého Vladimíra).

V oblasti výchovy zajímala Havlíčka od počátku jeho veřejné politické a osvětové práce nejvíce otázka pedagogických reforem, neboť zlepšením výchovy národa zamýšlel dosáhnout všestranného pokroku mravního a sociálního. Ve svých Pražských novinách se zaměřoval na přebudování škol i státních institucí ve smyslu dosažení nápravy podle hesla: „*Vzdělávati sebe, abych mohl vzdělávati národ svůj*“.³⁰

Karel Havlíček zcela v duchu osvícenském přeceňoval působení výchovy, a proto ve svých článkách neustále doporučoval svým čtenářům, aby se vzdělávali a kultivovali, protože vzdělaný národ je podstatou prosperující společnosti, a důležitým faktorem pro rozvoj demokratické společnosti. „*Obyčejně pozorujeme u všech potlačených národů, že velmi málo znají své vlastní dějiny a ony muže, kteří ve věkách minulých se svatou horlivostí hájili práva své vlasti a přičiňovali se o vznik svého lidu.*“³¹

Kritizoval poskytování neúměrných prostředků na vojsko a státní správu, zatímco učitelstvo se nalézá ve stavu existenční tísně. Je až s podivem jak se některé jeho myšlenkové teze hodí i na současný školský systém. Havlíček reklamoval pro učitele právo na vysokoškolské vzdělání, které již mají lékaři, soudci a kněží, a odsuzoval názor, že „*Učitel nepotřebuje nic než z pastvy jít do praparandy*“.³² Podobně jako kdysi Luhter i Havlíček navrhoval, aby učitelské povolání bylo spojeno s kněžským úřadem tak, že by každý kněz byl v mládí zprvu učitelem a teprve v dalším období svého života by vykonával povolání faráře. Kandidáti kněžství a učitelství by zároveň absolvovali spojenou tříletou fakultu pedagogicko – teologickou. Škola by s církví splynula v jedinou instituci kulturní a náboženskou.³³

Havlíček promýšlel i návrhy na zlepšení ostatních druhů škol, navrhoval zřizování opatroven a zavedení reálií, čili věcných údajů a charakteristických dílčích fakt na školy obecné.

³⁰ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 108 - 109

³¹ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, Karel. O literatuře. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 128

³² Dřívější (minulostní) přípravné kurzy pro učitele

³³ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 109 - 110

Kromě toho doporučoval i zrušení školního a zřízení povinných pokračovacích škol hospodářských a vyšších škol průmyslových. Žádal posílení výchovy tělesné i praktické na středních školách a zrušení klášterních gymnázií. Vhodný způsob k posílení slovanské soudržnosti spatřoval v zavádění slovanských jazyků na střední školy. Havlíčkovi pedagogické a školsko – politické návrhy se staly základem pro další vývoj pedagogického myšlení u nás.³⁴

Pozoruhodná je i Havlíčkova myšlenka o postavení učitele ve společnosti, že totiž: *„Pokavád budou v obci lépe odměňováni pěstovatelé koní než pěstovatelé dítek, nebude obec kvésti. Učitel z nás teprve lidi utvořiti má. Pečujme jen o dobré školy, ostatek nám bude přidáno“*.³⁵

Dle Havlíčka si mohl člověk zajistit trvalou svobodu tím, že se bude soustavně vzdělávat. V jeho pojetí vzdělávání patřila důležitá funkce jazyku a kultuře: *„...hlavní starostí každého národa musí býti, pojistiti si především svou národnost a jazyk, jakožto první podmínku demokratické rovnosti.“*³⁶

Dožadoval se zavedení politické výchovy do školní osnovy. Jedině tak je dle něj možné změnit politickou situaci, protože lid bude srozuměn s termíny a složením vlády: *„...Národ nevzdělaný, kdyby se celý zkrvácel samými revolucemi, nedocílí přece svobody a práva, nýbrž bude vždy zase brzy ošizen a do libovlády nazpět vtlačen...“*³⁷ *„Hledejme vzdělání praktické, ale také všeobecné a filozofické... Dnes zejména je také třeba vzdělání historického, politického.“*³⁸

³⁴ ŠTVERÁK, Vladimír. Dějiny pedagogiky. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 108 - 109

³⁵ ŠTVERÁK, Vladimír. Dějiny pedagogiky. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 109 - 110

³⁶ SRB, Adolf. Karel Havlíček Borovský: neohrožený bojovník za práva národu českého. Praha: F. Šimáček, 1906, s. 129

³⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1997, s. 133. ISBN 80-86142-00-

³⁸ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Josef ŠPIČÁK. Lid a národ: úvahy a články z let 1845-1851. Praha: Melantrich, 1981, s. 194

1.3 Brixen

F. Drašner popisuje ve své knize cestu Karla Havlíčka do vyhnanství. Píše: „*Co muselo být závistí a nenávistí v hlavách rakouských úředníků, kterým tyto zlé vlastnosti úplně vymyly mozky. Jediným pokynem zničili statečného protivníka, ochránce ústavnosti a bojovníka za svobodu naši.*“³⁹

Osudnou noc z 15. na 16. prosince popisuje z pohledu několika svědků i z pohledu Karla Havlíčka - ten říká: „*Po druhé hodině jsem byl probuzen u postele mé stál vrchní policejní komisař z Prahy pan Dederer s brodským hejtmanem. Moje žena nebohá byla celá vyděšená. Oznámeno mi, abych se ihned oblékl a s nimi odjel, že mám na rozkaz ministra odvezen býti kamsi, kdežto podle rozkazu bydlet nucen budu. Místo ono mi nemá býti oznámeno...*“⁴⁰

Bratr František chtěl výstřelem z okna probudit brodský lid a doufal, že by byl poplachem Karel zachráněn. Všecko probíhalo v nevylicitelném zmatku, neobyčejná noční hodina působila na všechny tím hrozněji. Nastalo dojemné loučení, Karel chtěl sám tuto bolestnou chvíli uspíšit. Bez váhání a nucení šel dolů po schodech a za chvíli již odjížděl kočárem do neznáma. Byla to smutná cesta. Vyrván z lůna své milované rodiny odjížděl Havlíček v doprovodu policejního komisaře s velkou nejistotou, kam jej vezou. Zda na Špilberk nebo Kufštein, což byly pevnosti pro politické provinilce. Od rána 16. prosince se nemluvílo v Německém brodě o ničem jiném.⁴¹

Cesta do Brixenu je v knize popisována jako dlouhá a velmi náročná. Některé cesty nebylo možné vozem s koňmi vůbec sjet pro velké množství sněhu. Mezi ně patřila například silnice z Jihlavy do Pelhřimova a na Tábor. Vůz se polámal za Počátkami a tak musel Havlíček kus cesty pěšky. Havlíček nejen unesen, ale musel podstoupit i velké fyzické zatížení. Všude bylo plno sněhu, snad proto nebylo ani pomyšlení na útěk. I když Havlíček byl tvrdohlavý, měl smysl pro spravedlnost, a tak by se nejspíš nedokázal snížit k podlosti jako je útěk. Společnost dorazila večer do Jindřichova Hradce.

³⁹ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 224. ISBN 80-239-1708-0

⁴⁰ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 227. ISBN 80-239-1708-0

⁴¹ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 230. ISBN 80-239-1708-0

Nocleh byl zajištěn v hostinci u „Zlaté husy.“ Pamětník těchto časů F. Solpera – hostinský „Na panské zahradě“ vypravuje: „V hostinci mém právě seděl otec Dederův, zámečnick, když byl narychlo povolán ke „Zlaté huse“ spravit kočár.“⁴²

Starý Dederův hned poznal podle obrazu Havlíčka, syn ho ale zapíral – a tu zasáhl sám Havlíček: „Jsem Havlíček, tatíku, jsem, vezou mne do Tyrol! Svému synu nemějte za zlé, on za to nemůže.“⁴³ Řekl prý a dojat objal starce. Noc z 16 na 17. prosince byla pro Havlíčka na dlouhou dobu poslední v Čechách. Když se obyvatelé Hradce dověděli, kdo jede jako vězeň do Brixenu, chtěli jej osvobodit a pomoci mu k útěku. Havlíček byl s těmito plány seznámen, ale odmítl. Nechtěl prý lidem ani komisaři způsobit nesnáze. Právě Jindřichův Hradec patřil mezi pět měst, (vedle Náchoda, Říčana, Benátek nad Jizerou a Humpolce), které si zvolilo Havlíčka jako poslance do říšského sněmu v roce 1848.⁴⁴

Do Brixenu dorazili 22. prosince 1851 dopoledne. Cesta trvala 6 dní a 6 hodin. Novým domovem Havlíčka se stal luxusní hotel „Elefant“, byl jedním z nejvyhledávanějších po celé rakouské monarchii. V místních novinách se Havlíček dočítá sám o sobě: „Známý spisovatel Karl Hawliczek, který po mnoho let pokračoval s politováníhodnou setrvačností písmem i slovem v rozhořčeném boji proti světské i církevní autoritě, byl kvůli svému obecně škodlivému vlivu hlavně na spodní vrstvy českého jazyka vykázán z Čech a za místo pobytu mu byl stanoven Brixen v Tyrolsku.“⁴⁵

Hned ten den po příjezdu psal Havlíček své ženě Julii. V dopise jí popsal cestu a napsal místo svého pobytu. Také si posteskl, že Vánoce bude slavit sám a na tak vzdáleném místě od své rodiny. Dále manželku nabádá, aby jela i s dcerou k příbuzným do Prahy, kde ji bude veseleji. V dopise také doufá, že se vše brzy vysvětlí a on bude moci zpět do Čech, stále věří ve spravedlnost. O únosu Karla Havlíčka se lidé dovídali z novin. Nikdo nemohl pochopit, že pouhý měsíc po vítězství u porotního soudu v Kutné Hoře, podnikne rakouská vláda tak zákeřný útok.

⁴² DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 238. ISBN 80-239-1708-0

⁴³ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 238. ISBN 80-239-1708-0

⁴⁴ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 239 - 240. ISBN 80-239-1708-0.

⁴⁵ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 240. ISBN 80-239-1708-0

Pražský tisk přinesl následující zprávy: „Z německého Brodu se nám oznamuje, že dne 16. prosince byl odvezen bývalý redaktor pan Havlíček v průvodu policejního komisaře v poštovním voze směrem na Jihlavu. Jeho paní prý byla ujištěna, že bude moci jeti za svým mužem později do místa konfinace, které jí však nebylo jmenováno. Pověst označuje jako místo konfinování město Brixen v Tyrolsku“. Pražské noviny (vládní) v neděli 22. prosince uváděly: „Z Německého Brodu 17. prosince. Včera odjel redaktor Karel Havlíček, doprovázen jsa jedním úředníkem policejním, do Brixenu v Tyrolsku, kteréžto město je mu za vázané bylo vykázáno. Kdo zná vliv, jaký Havlíček Národními novinami a Slovanem, pak Epištolami Kutnohorskými a Duchem Národních novin v obyvatelstvu slovanském rozšiřoval, jakož i události při jednání přísežných na Horách Kutných, ten nemůže býti v pochybnosti stran příčiny tohoto místa nařízeného obmezení.“⁴⁶

Pražský vrchní policejní komisař Franz Dederer, po předání Karla Havlíčka do péče hraběti Ottovi von Funfkirchenovi, opustil Brixen a vrátil se do Prahy, tam vyhotovil 4. ledna 1852 Raport – úřední zprávu o celé cestě. Dederer proslul svým výrokem. „Víte, já jsem také Čech, ale nedávám to na sobě znát!“⁴⁷

V brixenské izolaci se Havlíček pouští do dějepisu Ruska. Uvažuje i o spisu inspirovaném českými dějinami. Z hoho všeho zůstaly ale pouze poznámky a díla nebyla vytvořena. Havlíčkovi zde neschází čas, ale klid. Velmi postrádal přátele a sepětí s veřejným životem. I přesto zde napsal svá vrcholná díla. Přebásnil irskou pohádku do podoby Krále Lávrý a to s tak velkým citem, že se stala v jeho podání naší pohádkou. Dále tady vznikly Tyrolské Elegie, kde se vysmívá byrokratismu rakouského mocnářství. Třetí a největší básnické dílo Křest svatého Vladimíra, je veršovanou obdobou Epištol kutnohorských. V díle upozorňuje kousavou satirou na hierarchii církve a její nešvary a na despotismus světské moci. Inspiračí mu byl pobyt v Rusku a samozřejmě i v Brixenu. Perunův osud ve Křtu svatého Vladimíra je z části spojen s Havlíčkovým osudem. Po odmítnutí přání cara, aby mu Perun na počest svátku hřímal, nastávají hromovládnému bohu zlé časy:

⁴⁶ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 227. ISBN 80-239-1708-0

⁴⁷ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 227. ISBN 80-239-1708-0

„Nezačínej si jen s cárem,

to já pořád říkám,

že to se svou oposicí

nepřivedeš nikam.“

„Každému do očí řekneš,

co máš na jazyku,

a děláš si nepřátele,

nemáš politiku.“⁴⁸

To, že Havlíček nenapsal v Brixenu větší dílo, vyplývalo z jeho psychického stavu a z daných okolností. Domníval se, že dobré literární dílo může vzniknout pouze z klidné duševní pohody. Tím se tedy podařilo Vídní svázat jeho literární tvorbu zoufalstvím. A byl to i stálý policejní dohled, který mu na klidu nepřidal. Havlíčkova domácnost byla několi-krát podrobena prohlídce, musel odpovídat na spousty policejních dotazů a jeho spisy byly zabavovány a posílány do Vídně. Trpěl zde i omezením pohybu. To vše mu odjímalo chuť ke psaní. Havlíček psal dopisy z Brixenu své ženě Julii, bratrovi Františkovi a také Palac- kému. Od Štědrého dne roku 1851 byla jeho korespondence evidována a jména adresátů posílána vyšším úřadům, stejně jako zprávy o jeho chování. Největší zhroucení jeho naděje přišlo na Silvestra roku 1851. Byly vydány tzv. Silvestrovské patenty, kterými byla zruše- na oktrojovaná ústava⁴⁹ z roku 1849 se základními zákony: veřejnost soudního jednání, prozatímní obecní zřízení a porotní soudy. Ze svobod z roku 1848 byla zachována jen rov- nost občanů před zákonem, zrušení poddanství a náboženská svoboda. Započal Bachův neoabsolutismus, který Bach uvedl slovy: „*Ted' jsme na pravé cestě!*“⁵⁰ tím bylo propuště- ní Havlíčka v nedohlednu.

Nejlepším obdobím ve vyhnanství byla doba, kdy s ním mohla pobývat Julie s dcerou Zdeňkou. Paradoxně zde na sebe měli manželé nejvíce času.

⁴⁸ RAVIK, Slavomír. K.H. Borovský: (portrét bojovníka). Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 130. ISBN 80-7110-039-0

⁴⁹ Též také Březnová ústava je ústava vydaná císařem Františkem Josefem I. v Olomouci roku 1849 po revo- luci v Rakouském císařství, která se odehrála v předchozím roce. Ústava však nikdy nenabyla účinnosti a formálně byla 31. prosince 1851 zrušena Silvestrovskými patenty.

⁵⁰ DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: Tiskárny Havlíčkův Brod, 2003, s. 244. ISBN 80-239-1708-0

Po dvou letech rodinná idylka skončila, když poslal Julii i s dcerou zpět domů. Julie byla v té době již těžce nemocná a Havlíček netušil, že ji vidí naposledy. V březnu 1855 se podařilo švagrovi Havlíčka Františku Jarošovi, který se stále přimlouval za jeho propuštění, dostat ke slyšení u Alexandra Bacha a poté u šéfa nejvyššího politického úřadu ve Vídni Johanna Franze Kempena. Havlíček dostal na druhou žádost svolení k návratu do jeho domoviny pod podmínkou, že se zřekne novinářské činnosti. Pak se mohl vrátit po tři a půl letech domů. Ovšem s Julií, která zemřela na tuberkulózu, se již nesetkal. Po létech strávených v Brixenu byla její smrt nejtěžší ranou.⁵¹

1.4 Smrt

Po Havlíčkově návratu, kdy ztratil nejmilovanější bytost, byla otřesena jeho sebejistota. Začal pociťovat úzkost ze samoty. Čtyřikrát zajel do Prahy, ale vždy musel žádat úřady o povolení. Bylo to pro něj velmi ponižující, leč nezbytné. V Brodě nemohl najít obživu a tak požádal o povolení k trvalému pobytu v Praze, zde také žila Zdeňka u příbuzných. Žádost mu však byla zamítnuta. Tak bydlel nejprve u své matky a potom u bratra Františka. Ovšem z chování lidí v Praze při jeho návštěvě byl velmi zklamaný. *“Já tu Prahu nepoznávám! Vždyť přede mnou všechno utíká, kamarádi uhýbají se na několik kroků. Jediná paní Němcová ke mně běžela“.*⁵²

Roku 1856 se u Havlíčka projevila v plné míře choroba, která ho zdolávala již delší dobu téměř nepozorovaně. Už po návratu z Brixenu vypadal unaveně. Od února si stěžoval na slabosti, únavu, hubnul a pokašlával. Objevila se i krev, což byla neklamná známka pokročilé tuberkulózy. Tak cestoval Havlíček naposledy do Prahy, jel hledat lékaře, kteří by ho vyléčili. Byli dva: doktor Hamerník a doktor Podlipský. Jejich závěrem bylo, poté co Havlíčka vyšetřili, že je stížen tuberkulemi a na základě toho dovolili policejní orgány Havlíčkovi, léčit se ve Šternberských lázních. Tak těžce nemocný novinář odjíždí strávit poslední měsíc života do lázní, ale i zde ho pronásleduje policie. V posledních chvílích života byl Havlíček takřka všemi opuštěn. Ze Šternberka napsal ještě několik dopisů, psal matce, bratrovi. Netušil, že to jsou listy na rozloučenou.

⁵¹ RAVIK, Slavomír. *K.H. Borovský: (portrét bojovníka)*. Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 131 - 142. ISBN 80-7110-039-0

⁵² RAVIK, Slavomír. *K.H. Borovský: (portrét bojovníka)*. Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 144. ISBN 80-7110-039-0

Z lázní byl převezen rovnou na úmrtní lože k Jarošům do Prahy, na kterém ne dlouho předtím zemřela jeho žena. Dvacátého devátého července 1856 Karel Havlíček zemřel.⁵³

Svou vřelou sympatií k němu dokázala Božena Němcová odvážným činem. Nechala uvít Havlíčkovi na čelo vavřínový půlvěvec a na rakev korunu z listů bobkové višně. Němcová podala svědectví: „*Lidé chodili jako procesím nahoru, kde v rakvi byl vystaven. To nebyla prázdná zvědavost. Každý přišel tiše, s neobyčejnou úctou, a slze, co u jeho rakve tekly, nebyly falešné.*“ „*Sedlák jeden dlouho u něho klečel a plakal, vzal ho za ruku, řka hlasitě: Bůh ti to zaplat, co jsi pro nás udělal a vytrpěl!*“⁵⁴

A podobné věty bylo prý slyšet ze všech stran. „*Mnoho pro nás udělal, ten nám teprve oči otevřel, dřív jsme ani nevěděli, co jsme a čím jsme!*“ „*Ten jim uměl povědět pravdu, proto ho také otrávil.*“ „*Ba, to je náš svatý mučedník, dobře má na rakvi mučednickou korunu!*“ Božena Němcová vypráví: „*Když dávali rakev do vozu, strhl se pokřik: Ne do vozu, my si ho odnesem až na hřbitov!*“⁵⁵ Na jeho pohřbu dělníci volali: „*Od Husa se takový člověk nenarodil, který by se byl odvážil pravdu jim tak povědět.*“⁵⁶

Pohřeb uspořádal sládek Fingergut, protože Havlíčkův švagr Jaroš odmítl převzít odpovědnost a ani pohřeb vypravit nechtěl, protože by to úřady mohly pokládat za demonstraci. Bez ohledu na to, vytisklo se 2000 úmrtních oznámení a byla odlita Havlíčkova posmrtná maska. Zatímco většina českých novin uvedla jen krátké oznámení o jeho smrti, německý tisk ho uznal již v okamžiku smrti a německý list „*Tagesbote aus Bohmen*“ byl zabaven, protože vzdal v nekrologu Havlíčkovi poctu a nezapomněl zdůraznit jeho novinářskou činnost. Havlíček se stal nejvlivnějším a nejpopulárnějším českým spisovatelem. To se psalo v německém tisku, o něco takového se český tisk ani nepokusil.⁵⁷

Již v okamžiku smrti se Havlíčkovo dílo zvedlo výš, než kam byla s to dohlédnout moc rakouských úřadů. Ze zpráv policejních agentů se dozvídáme celkem přesné informace o průběhu pohřbu.

⁵³ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 110

⁵⁴ RAVIK, Slavomír. K.H. Borovský: (portrét bojovníka). Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 148. ISBN 80-7110-039-0

⁵⁵ RAVIK, Slavomír. K.H. Borovský: (portrét bojovníka). Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 149. ISBN 80-7110-039-0

⁵⁶ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 110

⁵⁷ RAVIK, Slavomír. K.H. Borovský: (portrét bojovníka). Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 149. ISBN 80-7110-039-0

Úmrtní oznámení rozdával manžel Boženy Němcové, vrchní komisař finanční stráže Němec. A když se pohřební průvod hnul, dal Němec všem okolo stojícím na srozuměnou, aby si sundali klobouky. Výzva k obecenstvu, měla ráz politické demonstrace, neboť v Praze nebylo zvykem jít v pohřebním průvodu s obnaženou hlavou. Němec si za toto gesto vysloužil nějaký čas ve vězení. Policejní zprávy byly určeny nejvyššímu náčelníkovi rakouské policie, ten z ní ovšem radost neměl. Svědčila sice o informovanosti pražské policie, nicméně také o její bezmoci cokoliv podniknout. Vytykal pražské polici, že se měla lépe připravit a že měla demonstraci v tento den předpokládat a odstranit včas vše závadné a pohoršlivé.⁵⁸

To hlavní, což je Havlíčkův duch a jeho životní dílo, však odstranit nelze. Tři roky po Havlíčkově smrti padl bachovský režim, vzápětí uspořádali studenti u jeho hrobu dušičkovou slavnost. Roku 1862 se konala první národní slavnost s odhalením pamětní desky na Havlíčkově rodném domě. Průvody lidí se ubíraly z Borové k Havlíčkovu domu v Německém Brodě. Z úst desetitisícového davu zazněl „*Kde domov můj*“ a z okna vykukla staříčká Havlíčkova maminka a volání slávy nebralo konce. Jak se zdá, i mrtvý Havlíček byl pro rakouské mocnářství příliš živý.⁵⁹

⁵⁸ RAVIK, Slavomír. K.H. Borovský: (portrét bojovníka). Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 143 - 151. ISBN 80-7110-039-0

⁵⁹ RAVIK, Slavomír. K.H. Borovský: (portrét bojovníka). Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 143 - 151. ISBN 80-7110-039-0

2 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA A KAREL HAVLÍČEK

Karel Havlíček patří díky svému dílu k myslitelům, kteří díky své inspiraci zasáhli širokou sféru myšlení. Havlíčkovy dílo je tak všestranné, že se jen velmi obtížně dá ve zkratce obsáhnout a interpretovat v kontextu sociální pedagogiky. Při vědomí toho, že inspirace Havlíčkovým dílem otvírá stále nové náhledy, fascinující svou aktuálností, lze vybrat pro sociální pedagogiku oblasti, jež přinášejí tomuto oboru podněty. Mezi těmito náhledy nejvíce vystupuje na povrch jeho idea síly výchovy a vzdělání národa, jejího potencialu při přeměně společnosti, která se jeho dílem prolíná. „...*povinnost naše, povinnost všech těch, kterým opravdu záleží na dobytí a udržení svobody, totiž abychom odstraňovali všechny překážky, které v lidu samém dosáhnoutí a udržení svobody v cestě vadí a abychom hleděli národ náš přivést na onen stupeň vzdělání jak duševního tak i srdečného, který lid schopný činí vydobytí a udržeti si svobodu a právní vládu.*“⁶⁰

Zvýraznil ideu demokratičnosti a vzdělání, ve které například prosazoval zrušení školného, zavádění politické výchovy a v přeneseném slova smyslu požadoval vzdělávání všech. V tomto by snesl srovnání i s takovými velikány nejen sociální pedagogiky, ale i pedagogiky jako celku, například Janem Amosem Komenským. Prosazoval také ucelený koncept nápravy společnosti výchovou, když několikrát zmiňoval, že svou prací chce přispět k výchově a zvelebení národa. „*Proto jest dle mého mínění jen všeobecné vzdělání národu jediný pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde ke svobodě trvanlivé a k právu. Naše přesvědčení jest, že svoboda bez vzdělanosti národa je nemožná, a proto bude naše hlavní péče, rozšiřovati podle sil svých vzdělání. Jen vzdělaní národové mohou býti opravdivě svobodní, a proto musí opravdivý přítel svobody k tomu pracovati, aby vzdělání nejen jako posud bylo obmezeno na některé stavy, nýbrž aby poznenáhle celý lid se vzdělal a poučil. Lehko jest lid, zvláště nevzdělaný, drážditi, těžko vzdělati a proto my zanechávajíc nepotřebné dráždění těm, kteří v tom svou svobodomyšlnost vyhledávají, budeme si raději hleděti poučování a vzdělávání.*“⁶¹

Univerzálnost Havlíčkova díla a těžiště jeho myšlenkového názoru se dotýká idejí vlivu výchovy na společnost. Zde lze najít podstatnou spojitost se sociální pedagogikou - a to, se snahou změnit společnost pomocí výchovy.

⁶⁰ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 56

⁶¹ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 58

Výchova a vzdělání je u něho univerzální cestou k lidskosti. Realizovat jeho myšlenky, v tehdejší ideovými konflikty rozvrácené společnosti, bylo velmi obtížné.⁶²

Jak již bylo zmíněno, Havlíček zcela v osvícenském duchu přeceňoval působení výchovy stejně jako spousta jiných osvícenských filozofů a pedagogů, v jejichž díle má kořeny sociální pedagogika. Za všechny jmenujme například Denise Diderota, Voltaira či Montesquieta. Sám Havlíček se inspiroval Jeanem Jacquesem Rousseauem, nejoriginálnějším myslitelem osvícenské epochy⁶³. Například ve svém pojetí státu stojí na jeho teorii smluvní.⁶⁴ Ale i další velké osobnosti teoretické sociální pedagogiky měly velký vliv na Havlíčka. Velmi výjimečnou a osobitou postavou byl Bernard Bolzano, který se stal vůdčí postavou vzdělaných „bolzanistů“, mezi které náležel také Havlíček. Mezi Bolzanovými myšlenkami můžeme nalézt prvky sociální pedagogiky. Ve svých etických názorech důsledně vychází z představ osvícenské epochy. Dominantní byla jeho víra v možnost přetvoření společnosti výchovou a osvětou stejně jako u Havlíčka.

Bolzano uvažuje o podobě společenské reformy vždy konstruktivně, neboť když dochází k palčivým otázkám o patologii společnosti, respektive jak je možné, že ve společnosti trpíme tolik „neřádů“, hned vypočítává, co vše by mohl každý udělat k jejich nápravě a ke zlepšení poměrů. Vše opět staví na osvícenské víře v roli osvěty – každý musí pracovat na zušlechtnění svého vlastního srdce a vzdělání svého vlastního ducha, tedy usilovat o zdokonalení, aby byl hoden a schopen co nejvíce přispět k blahu celku. Bolzano dospěl k názoru, že hlavní překážkou zlepšení poměrů jsou zvrácené ústavy států, avšak zdůrazňoval, že si nepřeje, aby se někde hned začalo radikálně s bořením dosavadního zřízení.⁶⁵

V tomto lze vidět inspiraci Palackého a Havlíčkova austroslavismu a také jeho realisticky kritický pohled na revoluce. „*Revoluce proti despotům jest krásná věc – ale když se podaří.*“ „*Kdo tedy chce dělati revoluce, musí dvě věci napřed povážít: předně, má-li pevnou naději vyhrát, za druhé, má-li pevnou naději po výhře zavést lepší svobodu a lepší vládu, než byla ta, proti které revoluci způsobil.*“

⁶² PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 24 - 30. ISBN 978-80-247-3470-5

⁶³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*. 7. vyd. Praha: Melantrich, 1969, s. 115

⁶⁴ Podle ní právním důvodem vzniku státu je smlouva mezi lidmi - na základě společenské smlouvy lidé zrušili přirozený stav, zorganizovali se a založili stát, člověk se spolu s ostatními zčásti zřekne své suverenity ve prospěch celku.

⁶⁵ PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 54. ISBN 978-80-247-3470-5

„Revoluce jest jenom prostředek ke zbavení se od špatné, nenáviděné vlády, ale ona ještě není v sobě prostředek k založení a udržení dobré vlády...“⁶⁶

V Havlíčkově díle bychom mohli vysledovat sociální a pedagogickou dimenzi sociální pedagogiky. Ta sociální je dána „*sociálním rámcem, společenskými podmínkami, situací v konkrétní dané společnosti*“⁶⁷, kterou se Havlíček velmi intenzivně zabýval. Společnost vytváří konkrétní rámce, ve kterých se odehrává život jedince a jež výrazně ovlivňují socializaci a výchovu. V tomto kontextu je důležité tedy to, že sociální pedagogika se snaží odhalit a poukázat na sociální procesy, které vedou ke vzniku společenských rozporů a problémů, stejně tak jak to dělal Havlíček například prostřednictvím svých novinových článků.

Pedagogická dimenze pak pramení z toho, že v pedagogovi vyvolává potřebu reagovat na zjevné společenské problémy. Jde o hledání konkrétních postupů a metod, „*jak prosazovat ony společenské nároky, žádoucí cíle, požadavky, jak minimalizovat ony rozpory v daných podmínkách, a to pedagogickými prostředky*.“⁶⁸ Havlíčkovým cílem bylo vzdělávat a vychovávat společnost. Chtěl toho dosáhnout za pomoci kněžského stavu, jako pedagog, ale když ani jedno nebylo možné, nakonec se rozhodl, tak působit jako novinář a spisovatel.

2.1 Vlastenecká výchova a sociální pedagogika

Vlastenectví obecně znamená oddanost pospolitosti, k níž člověk náleží. Od 18. století získává patriotismus nový význam, který překračuje pouhou svázanost s rodným krajem. Vlast označuje ideál svobodné země, o jejíchž osudech rozhodují samotní občané. Pocit vlastenectví se kryje s pocitem svobody, práv, ale i ze štěstí z toho, že člověk náleží do určité pospolitosti. Pojem vlastenectví je tak úzce svázán s pojmy svoboda a humanita. Všechny tyto pojmy přitom vyjadřují různé aspekty téhož procesu – osvobození občanů od absolutních monarchií. Patriotismus se stává výrazem pro osvícenské veřejné mínění, které je prodchnuto zájmem o veřejné blaho a o humánní zákony. „Patriot“ je altruistickým přítelem svobody a lidskosti.⁶⁹

⁶⁶ SEIDLEROVÁ, Irena. *Politické a sociální názory Bernarda Bolzana*. Vyd. 1. Praha: Československá akademie věd, 1963, s. 54 – 55.

⁶⁷ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 24 ISBN 978-80-7367-383-3

⁶⁸ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 24 ISBN 978-80-7367-383-3

⁶⁹ PETRUSEK, Miloslav. *Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, s. 760. ISBN 80-7184-310-5.

Vlastenecká výchova, vzhledem k vývoji našeho školství před rokem 1989, byla poznamenána ideologizací. V období po sametové revoluci už však jako předmět zůstala na okraji zájmu a vzhledem k současnému vývoji společnosti, kdy nastal proces globalizace světa, je především významnou součástí mravní nebo spíše multikulturní výchovy. V současné době se prolíná s výchovou k evropanství a též slouží jako aplikace výchovy k prosociálnosti. Prosociálnost zde vystupuje jako základ mravnosti, kdy jedinec nepřináší užitek pouze sám sobě, ale celé společnosti.

Mravní výchovu chápeme jako výchovné působení na žáka, jeho rozum, představy, postoje, city, vůli a jednání, aby byly v souladu s obecně uznávanými zásadami etiky. V současné době se zvyšuje úloha mravní výchovy, a proto je ve školních kurikulech začleňována jako prioritní vzdělávací cíl. Například podle „*Standartu základního vzdělávání*“ se mravní výchova opírá o všelidské mravní hodnoty a humanistické tradice, projevující se v úctě k životu a lidem, k lidské práci a kultuře.⁷⁰ Tedy jejím obsahem je hodnotový systém, který tvoří náplň mravní výchovy v procesu formování osobnosti. Vlastenectví samo o sobě je důležitým rysem mravnosti jedince. Vlasteneckou výchovou lze tak velkou měrou přispět k utváření mravního profilu mladého jedince.

Vlastenecká výchova, jako součást výchovy mravní, mají se sociální pedagogikou společné, že cílem obou je autonomní, vnitřně integrovaná, svobodná a zodpovědná osobnost, která uvědoměle mravně jedná. Na základě svého vnitřního přesvědčení a v souladu se společensky přijatými mravními normami tak, aby byl jedinec prospěšný pro společnost. Do popředí zde vystupuje hlavně spojitost sociální pedagogiky a vlastenecké výchovy jako součást výchovy multikulturní.

Multikulturní výchova usiluje o to vytvářet prostřednictvím vzdělávacích programů způsobilost lidí chápat a respektovat i jiné kultury včetně té vlastní⁷¹ a je jedním z předních zájmů pedagogiky sociální. Východiskem multikulturní výchovy musí být v každém případě výchova k toleranci, ke snášenlivosti.

⁷⁰ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. Vyd. 4, aktualiz. Praha: Portál, 2003, s. 128. ISBN 80-7178-772-8.

⁷¹ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. Vyd. 4, aktualiz. Praha: Portál, 2003, s. 129. ISBN 80-7178-772-8.

Základní cíle multikulturní výchovy jsou ty, že člověk by si měl uvědomit odlišnosti druhých lidí a tolerovat je. Měl by pochopit kořeny této odlišnosti a akceptovat je, aktivně se angažovat ve prospěch odlišné kultury a pečovat o její rozvoj.⁷²

Vlastenecká výchova a sociální pedagogika mají společné zaměření vzhledem k:

- cílům výchovy (zdůrazňování společenských potřeb, demokratizace, formování společnosti v duchu sociální etiky). Výchovy ke všemu cennému, co předchozí generace na území vlasti vytvořily tedy k hodnotám společnosti, úcty k národu, ale i národům jiným, výchova úcty k vlastnímu státu jeho občanům a představitelům.

- ve smyslu sociální pomoci (pojem sociální se zde mění v duchu filantropistických tendencí a jedná se pak o výchovu jako doplněk celkové péče o specifické okruhy populace, tedy výchova dobrých občanských vztahů ke všem národnostem naší vlasti).⁷³ Výchova ke kladné spolupráci a postojům se sousedními zeměmi, se kterými nás spojuje stále pevnější politická, hospodářská nebo kulturní spolupráce.

Vlasteneckou výchovu může sociální pedagogika ovlivňovat také zaměřením na vnější faktory, které jednice ovlivňují a kterými se intenzivně zabývá. Mezi tyto vnější faktory, které spadají do sféry vlivu sociální pedagogiky, náleží zejména následující výchovní činitelé:

a) společenské prostředí - sociální pedagogika se v širším pojetí zaměřuje na roli prostředí ve výchově v souvislosti s celou populací (vládní politika, kulturní instituce, ale i emigrace a další)

b) školy - sociálně výchovná práce v nejrůznějších výchovných zařízeních včetně škol je ze sociálně pedagogického hlediska důležitá

c) individuální aktivity - vlastní výchovná činnost spojená především s ovlivňováním volného času (sport, církev, mládežnické a společenské organizace apod.)

⁷² KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 162. ISBN 978-80-7367-383-3

⁷³ KRAUS Blahoslav, Petr SÝKORA. *Sociální pedagogika I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 10

d) rodinné prostředí - kterému pedagogická a psychologická literatura tradičně přikládá jeden z největších významů a je nezastupitelné při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel.

e) média - v sociálně pedagogickém rámci mediální výchova, která může mít přínos v oblasti postojů a hodnot, napomoci rozlišit racionální argumenty od propagandy, manipulující rétoriky apod.⁷⁴

Dalo by se říci, že vlastenecká výchova má se sociální pedagogikou hodně společného a jako taková by mohla být součástí sociálně pedagogického působení ať už v rámci výchovy mravní, multikulturní nebo samostatně.

2.2 Havlíčkova novinářská činnost

Jméno Karla Havlíčka je úzce spojeno s novinářskou činností. Když Havlíček začínal svoji novinářskou cestu, ještě nevěděl, jak moc bude strastiplná a jak bude komplikovat jeho život a obrozené úsilí. Havlíček prostřednictvím své novinářské činnosti byl odhodlán vzdělávat národ, a tak pro něj noviny byly dokonalým nástrojem k vylíčení příhod a situací ze života, ale také díky nim mohl uveřejnit i díla poučná. I přes potíže a omezení, kterým byl vystaven v postupu svého působení, pokračoval ve své práci. Po porážce revoluce, kdy došlo k omezení svobod, pokračoval Havlíček ve vydávání svých článků: „*Pokračoval v revoluci buditelské. To je jeho pravý a veliký význam.*“⁷⁵

Roku 1846 byly Pražské noviny jediným českým politickým listem. Majitelem byla rakouská vláda a pronajímala jej soukromníkům, s tím, že budou povinně otiskovat nařízení a vyhlášky vlády. Při dodržení podmínky byly noviny na vládě nezávislé, ale podléhaly cenzuře. Na českého cenzora dohlížel pražský policejní úřad a podával zprávy do Vídně. Nájemce nakladatel K. V. Medau požádal historiografa království českého Františka Palackého o doporučení schopného novináře. Palacký doporučil Havlíčka, protože ho zaujala jeho kritika Tylova „*Posledního Čecha*“, hned v něm rozpoznal silnou osobnost a žurnalistický talent.⁷⁶

⁷⁴ KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 52 – 70. ISBN 978-80-7367-383-3

⁷⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1997, s. 116. ISBN 80-86142-00-0

⁷⁶ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 5

Havlíček byl i literárním kritikem. Jeho kritické pojednání poukazovaly na nevalnou kvalitu tehdejší literatury. Připomínal, že současná próza není spojena s opravdovým životem, že její hlavní úkol by měl být v tom, aby realisticky, umělecky a co nejuvštějněji reflektovala současnou realitu, aby zachycovala národní život takový, jaký byl.

Poslední Čech je humorné dílo, v němž je každá osoba vstupující na scénu příbuzná s těmi, co tam již jsou. Hlavní postava je starý hrabě, který se v depresi domnívá, že je poslední Čech. Ukáže se, že to tak není. Další je italský tenorista, který je nakonec český vlastenec. Dílo je prokládáno naučnými výklady o českém písemnictví a o potřebnosti českého jazyka. Havlíček reagoval v České Včele, kde publikoval vedle Tylových Květů po návratu z Ruska. Kritiku díla považoval za zásadní: „Každému řádnému muži záleží, aby měl jeho národ důkladné spisy, než aby on sám byl obdivován co spisovatel“⁷⁷

K této kritice připojil Havlíček také svoji představu o vlastenectví: „Vždycky jsme až posud myslili, že je vlastenec jenom ten, kdo se pro celý svůj národ obětuje, něco velikého, znamenitého, záslužného proň podnikne a vyvede, kdo vlastně vyniká velkými vlastnostmi nad jiné atd.“ „Zatím se o tu vzdělanost a vůbec dokonalost přičiňujeme: napřed bud každý nášinec sám přičinlivý, pracovitý, čestný, vzdělaný člověk a pak teprv vlastenec.“⁷⁸

Tak se stal Havlíček novinářem Pražských novin, jejichž přílohou byla právě Česká Včela. Stal se prvním a největším českým redaktorem. Působil zde od prvního ledna 1948. Vykonával mnoho pro politické uvědomění lidu, ale nemohl psát otevřeně proti vládě, tak učil číst lidi „mezi řádky“.⁷⁹

V prvním čísle Pražských novin dává čtenářům slib, že svou prací chce přispět vlasti a národu: „Vždy bývala nejvřelejší moje touha, abych co spisovatel přispěti mohl poněkud k zvelebení vlasti své, a k poučení i k vyrazení svých krajanů. Všechno jiné zaměstnání stranou nechávaje, vynaložil jsem všechnu práci, abych se k důležitému stavu spisovatele, pokud mi sil stačí, schopným učinil.“ „Veřejně zde před celou zemí činím slib, že všemožně k dobrému prospěchu sloužiti a svědomitě tento ouřad svůj zastávati chci.“⁸⁰

⁷⁷ DOLEŽAL, Bohumil. *Karel Havlíček: portrét novináře*. Praha: Argo, 2013, s. 17. ISBN 978-80-257-0967-2

⁷⁸ RAVIK, Slavomír. K.H. Borovský: (portrét bojovníka). Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 39. ISBN 80-7110-039-0 s. 39

⁷⁹ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 6

⁸⁰ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, Karel. *O literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 14

Základním problémem tehdy bylo zlomit a překonat poddanskou mentalitu, která poznamenávala českou společnost i inteligenci.

Havlíček měl dvě teze: první z nich byla, „že obec je pro občany, a ne občané pro obec“. Druhá, že „demokracie vyrůstá zdola, tvoří základ naší demokratické tradice“.⁸¹

Oblast vlastenectví byla významná a aktuální, obzvláště v době obrozenecké. Po kritice Posledního Čecha vychází další Havlíčkův kritický článek v Pražských novinách, týkal se panslavismu. Ve člancích „Slovan a Čech“, podstupuje Havlíček kritice Kollárův panslavismus, tedy ideu jednoty slovanských národů s jedním jazykem. Kollár se ve svém pojetí spoléhá na pomoc především od Ruska. K tomu je Havlíček skeptický hlavně na základě zkušeností ze svého pobytu v něm, ale zároveň uznává podíl Kollárova díla, které napomáhá národním snahám.⁸²

Havlíček chtěl podtrhnout snahu národního boje o zachování vlastního národního specifika. Své vyjádření podpořil výrokem: „S hrdostí národní řeknu: Já jsem Čech, ale nikdy (rozuměj: neřeknu s hrdostí národní) Já jsem Slovan“⁸³

Absolutistický režim rakouského despota Metternicha se zhroutil v březnu 1848 a již v dubnu vyšly Havlíčkovy Národní noviny. Byl to první nezávislý český deník, který vycházel za finanční podpory českého šlechtice Vojtěcha Deyma. Karel Havlíček svými novinami čtenáře informoval, ale také poučoval a vychovával. Psal lidově, srozumitelně, přesvědčivě. Psal tak, jak sám věřil. „Musí se vůbec každá vláda liberální držeti zásady, jež proti zlým účinkům tisku se má působiti opět tiskem, a když by třeba nějaký přepjatý časopis lid škodlivým způsobem dráždil, však rozumnější noviny beztoho zas tyto věci vysvětlí a pravou cestu lidu povědí. Pouhými zákazy se ale ničeho nedocílí, leč tajné tím škodlivější dráždění.“⁸⁴

⁸¹ DOLEŽAL, Bohumil. *Karel Havlíček: portrét novináře*. Praha: Argo, 2013, s. 60. ISBN 978-80-257-0967-2

⁸² HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *O literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 71

⁸³ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Josef ŠPIČÁK. *Lid a národ: úvahy a články z let 1845-1851*. Praha: Melantrich, 1981, s. 37

⁸⁴ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 109

Havlíček zakládal Národní noviny s ideou zůstat nezávislý na vládě: „*Národní noviny jsou a budou vždycky časopis docela samostatný, my ani s vládou, ani s žádnou jinou bud' privátní, neb veřejnou společností v žádném závazku nestojíme, aniž kdy státi budeme, a to proto, abychom vždy zachovali svůj samostatný úsudek, své samostatné mínění, nehledíce ani vlevo ani vpravo.*“⁸⁵

Vysvětluje zaměření a úkol novin a také objasňuje význam a název svých novin, jelikož: „*Národní noviny nevycházejí ani pro dynastii, ani pro šlechtice, ani pro měšťany, ani pro rolníky, ani pro řemeslníky, ani pro kněžstvo, ani pro ouředníky, ani pro vojsko, ani pro proletáře, neslouží nikdy jednomu stavu proti druhým, nýbrž jsou jen ve službě celého národu, jak nápis jejich Národní noviny praví, a budou beze všech ohledů nedůstatky jednotlivých stavů kárati a naopak zásluhy jejich nestranně uznávati.*“⁸⁶

Ve své publicistické činnosti vyzývá k všeobecnému vzdělání: „*Proto jest dle mého mínění jenom všeobecné vzdělání národu jediný pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde k svobodě trvanlivé a k právu: všechny ostatní nevedou platně k cíli.*“⁸⁷, volal také po aktivním činu: „*Nepřijdeť svoboda sama od sebe, nepřijdeť z pouhé milosti králů a mocnářů, nepřijdeť najednou v okamžiku: my sami musíme si ji v potu tváři zasloužiti, z vlastní síly své půdu její po mnoha léta vzdělávati, chceme-li trvanlivě, v pokoji a bez starosti užívatí ovoce její.*“, podobně na jiném místě: „*A tato úrodná půda svobody jest vzdělanost, ušlechtilost a statečnost občanů. O to se starejme, k tomu pracuj každý podle sil a postavení svého; a štěstí a svoboda náš národ neminou. Žádná moc tohoto světa, a byt' se i s celým peklem spolčila, neudrží národ vzdělaný, ušlechtilý a statečný v poddanosti, v otroctví.*“⁸⁸

Encyklopedickými články chtěl lidem osvětlit elementární pojmy politického života. Vysvětloval, jak funguje absolutistický a konstituční stát, co je to monarchie, republika, aristokracie a demokracie.

⁸⁵ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Karel Havlíček Borovský: Politik a novinář. (Výbor z díla)*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 126

⁸⁶ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Karel Havlíček Borovský: Politik a novinář. (Výbor z díla)*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 126

⁸⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 4. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1997, s. 150 ISBN 80-86142-00-0

⁸⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 4. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1997, s. 115 ISBN 80-86142-00-0

To podřizoval vlastním téměř pedagogickým pravidlům: „*nezakazovat mnoho, nýbrž poukázat jenom na zlé následky.... Všimá si všeho důležitého, na všechno náležitě upozorňuje a pořád hledí k potřebám domácím; chce vzdělávat a vzdělává.*“⁸⁹

Havlíček se tedy snažil přes noviny vychovávat národ: „*Bez výchovy člověk nemůže dosáhnout stupně, který mu přísluší v žebříčku tvorstva, jenom vzdělání mu umožní využívat darů tohoto světa. Ale ne každá výchova a poučení vede k osvícenství, především je nutno poučit všechny o jejich právech a povinnostech. Je nutno postupovat opatrně, neboť nevzdělaným davem by mohl být učiněn pokus zbavit se naráz povinností.*“⁹⁰

Hájil národní zájmy a občanské svobody. Odpůrce demokracie porážel rozumem, satirou a humorem. Byl si dobře vědom, že novinářskou činností prospěje národu nejvíce. To byl jeden z důvodů, proč se vzdal mandátu v říšském sněmu (byl zvolen i do českého). Byl přesvědčen, že žurnalistická práce je účinnější než poslanecká činnost. Povzbuzoval lid k obraně svobody a stal se jeho nejlepším politickým učitelem. Učil slovanské vzájemnosti, demokracii i poctivé politice, vyzdvihoval důležitost vzdělání. V časopisu Slovan o demokracii napsal: „*Každý je demokrat, když se to jedná o někoho vyššího, než on jest, a každý je aristokrat vedle nižšího. Ta pravá demokracie ale nezáleží v tom, abychom se rovnali vyšším což lehké jest, nýbrž abychom se v nevypínali nad nižší než jsme sami, každý musí s demokracií začít sám u sebe a pak to půjde*“⁹¹.

Vychovával lid k občanské statečnosti a sám šel příkladem. „*Špatný voják, který hrdinsky smýšlí jenom v čas pokoje, když není nebezpečností. Pro trochu peněz a pro kousek žaláře nemusí se pravda ještě zamlčeti. Ten je ztracen, kdo sám v sebe důvěru ztratil*“.⁹²

O jeho práci se vyjádřil například rakouský ministr Schmerling: „*Nijak nelze upříti, že Havlíček jest nejnadanějším a nejgeniálnějším politickým redaktorem – a nutno tedy litovat, že se nechce spojit s vládou.*“⁹³

⁸⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 4. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1997, s. 171 ISBN 80-86142-00-0

⁹⁰ SEIDLEROVÁ, Irena. *Politické a sociální názory Bernarda Bolzana*. Praha: Československá akademie věd, 1963, s. 54 - 55

⁹¹ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 109

⁹² POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 131

⁹³ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 9

Boji za občanskou svobodu zasvětil Havlíček svůj život. Usiloval o zabezpečení národních práv soustavným vzděláním a mravní výchovou lidu. Ve svých článcích přesvědčivě dokazoval, že není nic tak důležitého v obci, jako dobrá škola, kde se budou vzdělávat všichni bez rozdílu podle vrstev:⁹⁴ „*Naše přesvědčení jest, že svoboda bez vzdělanosti národa je nemožná.*“⁹⁵ Jeho heslem byla *trpělivost, pracovitost a osvěta*.⁹⁶ Napsal: „*Svoboda se nedá vykřičet, vyplakat a vylamentovat, jen z ruky pilné naděje kvítne!*“⁹⁷

V lednu 1850 byly Národní noviny zastaveny. Noviny se ale těšily velké oblibě, a tak Božena Němcová v dopise Havlíčkovi napsala: „*Jakýs vážený muž, zdál se být řemeslník, podívá se na krám, povídá druhému: „Není to Havlíček! – ba je a dobře trefený, a co jsi to napsal: Nepopustíme“ – Dobrá, jen kdyby každý tak mluvil. Já ho mám rád chlapíka, ty Národní noviny nám přece mozek otevřely – teď ovšem musí mlčet, nu však on nám zase něco poví, až bude smět.*“⁹⁸ „*Tak udělán konečně nejdůležitější časopis národa českého, jenž v necelých dvou letech svého života vykonal v národě našem obrovský kus požehnané a slavné práce, byv jeho učitelem, rádcem, povzbuzovatelem a obráncem nejpoctivějším... Národní noviny byly plícemi, jimiž oddechovala dosud stísněna prsa národu českého.*“⁹⁹

Havlíček se pokoušel vydávat noviny mimo Prahu - ve Vídni, v Brně, ale neuspěl. V květnu téhož roku se mu podařilo sehnat tiskárnu v Kutné Hoře a vyšlo první číslo časopisu Slovan, kde pokračoval ve své buditelské činnosti k národnímu vědomí a vlasteneckému citění. „*Vlastenectví, láska k vlasti jest oheň: jenom někteří jsou hlavněmi, uhlím, dřívím, které nehoří, druzí však a ostatní, buď se jen při tom ohni ohřívají, aneb si jím svítí, aneb si při něm kaši vaří, aneb i dýmky a cigary si zapalují. Pravil onen neznámenitý mudrc, ale mnozí neporozuměli slovům jeho.*“¹⁰⁰

V celém svém díle vyzdvihuje úkol vzdělání a výchovy, snahu o prosazení národních práv a demokratických svobod a národní rovnoprávnost.

⁹⁴ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 53 - 57

⁹⁵ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 57

⁹⁶ DOLEŽAL, Bohumil. *Karel Havlíček: portrét novináře*. Praha: Argo, 2013, s. 78. ISBN 978-80-257-0967-2

⁹⁷ DOLEŽAL, Bohumil. *Karel Havlíček: portrét novináře*. Praha: Argo, 2013, s. 78. ISBN 978-80-257-0967-2

⁹⁸ RAVIK, Slavomír. *K. H. Borovský: (portrét bojovníka)*. Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 39. ISBN 80-7110-039-0 s. 74

⁹⁹ TŮMA, Karel. *Karel Havlíček Borovský: nejslavnější publicista českého národa*. Kutná Hora: Karel Šolc, 1885, s. 348

¹⁰⁰ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 22

Ve Slovanu a Čechu Havlíček vysvětluje pojem národa a píše, že: „ *nejen jazyk, nýbrž také obyčej, náboženství, vláda, vzdělanost, sympatie a jiné dohromady národnost tvoří* “¹⁰¹

„*Vnitřní síla národa spočívá podle Havlíčka ve vzdělání, mohovitosti, přičinlivosti, mravnosti a zachovalosti – tedy ve vzdělanosti a mravnosti, neboť na tyto dvě základní vlastnosti dají se svěsti všechny ostatní.*“ „*...běží o to, aby takto vzdělaným se stal národ celý, každý jednotlivec, masy, všichni, – pak čeliti lze vládě a nepřátelům sebe mocnějším a čtenějším.*“¹⁰²

Havlíček pokládal vzdělání lidu za velice důležité. Dle něj jedině vzdělaný národ si může uchovat národní totožnost, jazyk a kulturu, a když tohoto dosáhne, může se postavit proti útlaku z vládnoucí strany. Řada čísel časopisu ovšem byla cenzurou zabavena. Havlíček byl podroben velkému šikanování a 14. srpna časopis raději sám zastavil.¹⁰³

Ještě předtím stačil vydat Epištoly Kutnohorské. Palackému o tom Havlíček napsal: „*Jakožto ukázkou veřejného mínění uvádím vašnosti, že jsem nyní vydal knížku Epištoly Kutnohorské, ostrou to pilulku proti hierarchicko – absolutistům*“.¹⁰⁴

Epištoly Kutnohorské obsahují úvahy a polemiky o církevních záležitostech. Je to nejrozsáhlejší a nejpopulárnější Havlíčkův spis, v němž bojuje za práva náboženství nikoliv proti náboženství nebo církvi. Havlíček doznává: „*že mu z toho boje více nepříjemností povstalo nežli z čistě z politických článků*“. Katolická hierarchie sloužila rakouské vládní reakci, v čemž Havlíček viděl nebezpečí pro naše národní zájmy. Proto poučoval lid o pravém náboženství. „*Uznáváme jenom dvojí náboženství, totiž pravé a nepravé, pravdivé a falešné. Pravým náboženstvím jmenujeme to, které ten, kdo je veřejně před světem vyznává, také skutečně v srdci svém potají věří, nepravé náboženství čili falešné jest každé, které se jen před světem ukazuje, v srdci ale nevěří. Jsme přesvědčeni, že důležitější a užitečnější jest tento rozdíl činiti náboženství, nežli jak se to posud děje – podle církvi.*“¹⁰⁵

¹⁰¹ CHALUPNÝ, Emanuel. *Havlíček: prostředí, osobnost a dílo*. Praha: Melantrich, 1929, s. 200

¹⁰² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 4. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1997, s. 151 ISBN 80-86142-00-0

¹⁰³ DOLEŽAL, Bohumil. *Karel Havlíček: portrét novináře*. Praha: Argo, 2013, s. 105 - 107. ISBN 978-80-257-0967-2

¹⁰⁴ LIŠKA, Vladimír. *Otazníky české historie: dějiny Čech, jak je neznáme*. V Praze: Malý princ, 2013, s. 169. ISBN 978-80-87754-07-8

¹⁰⁵ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 119

Bojoval za reformy uvnitř katolické církve, jejíž byl příslušníkem. Požadoval zdemokrati-zování církve, ujímal se práv nižšího kněžstva, protože si vážil jeho vlastenectví. Káral panovačnost vysokého kléru a jeho bažení po bohatství. Chtěl znárodněné církve a nahradit latinské obřady českými, proto měl i mnoho stoupců mezi kněžstvem. Za to katolická hierarchie ho nenáviděla. Existuje důvodná domněnka, že to přispělo k jeho pomstychti-vému pronásledování.¹⁰⁶

Druhé vydání Epištol již bylo zkonfiskováno. Perzekuce ze strany vládních institucí proti nepohodlnému novináři zesilovaly. Havlíček byl obžalován z pobuřování a z podněcování konfliktů mezi Čechy a Němci. Za proticírkevní ráz Epištol pak hrozila další žaloba. Havlíček si vydobyl mezi kutnohorskými občany úctu a vážnost za své neohrožené posto-je. Po čase byl Karel Havlíček násilně umlčen vykonavatelem rakouské vlády Bachem. Je zjištěno, že ministr Bach odůvodňoval nutnost konfinování Havlíčka v Brixenu tvrzením, že Epištoly Kutnohorské jsou škodlivé pro veřejný pořádek. Tím se potvrdily Havlíčkovy domněnky o spojitosti světského a církevního absolutismu.¹⁰⁷

Bach se domníval, že pobyt ve vyhnanství ho zlomí, ale k tomu nedošlo, svědčí o tom do-pisy z Brixenu adresované Palackému a jiným politickým přátelům. Před propuštěním z vyhnanství se zavázal, že již nebude publikovat. Za nedlouho zemřel. Když pomineme tuberkulózu jako příčinu smrti, můžeme v ní vidět určitou symboliku. Havlíček byl novinář a publicista, když mu toto poslání vzali, zabilo ho to.¹⁰⁸ Ale ne tak úplně, protože jeho čin-nost byla nadčasová, zanechal nám tím velké národní dědictví. Byl vzorem tehdy a může být i dnes.

Havlíček veškeré své vyhlídky vkládal do niterní síly národa a jeho výchovy. V tomto směru byl velkolepým buditelem a lídrem národa. „*Havlíček do vědomí českého lidu vstoupil jako neúprosný a neúplatný bojovník proti reakci a za svobodu lidu, jako neúnav-ný bojovník za lepší zítřek národa. Pro prostého českého člověka se stal Havlíček přímo symbolem pokrokové bojovnosti a nejčelnějším představitelem národně osvobozenického úsilí.*“¹⁰⁹

¹⁰⁶ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 117 - 118

¹⁰⁷ POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, s. 117 - 118

¹⁰⁸ DOLEŽAL, Bohumil. *Karel Havlíček: portrét novináře*. Praha: Argo, 2013, s. 124. ISBN 978-80-257-0967-2

¹⁰⁹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Karel Havlíček Borovský: Politik a novinář. (Výbor z díla)*. Vyd. 1. Praha: Stát-ní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 6

2.3 Vliv Havlíčkovy činnosti na socializaci národa

„Duch tvůj ochranný vznášeti se bude nad národem tvým a vděčná vlast po věky zachová památku tvou.“¹¹⁰

Sociálně pedagogické dění můžeme chápat jako výchovnou pomoc k zvládnání života. Jejím cílem je, mimo jiné, pomoci člověku se orientovat v nejednoznačných životních situacích a také mu zprostředkovat sociokulturní dovednosti umožňující jeho aktivní účast na životě společnosti.¹¹¹ K podstatě a zaměření sociální pedagogiky se vyjadřuje také M. Hradečná, která ji chápe jako široce pojatou hraniční disciplínu. Zdůrazňuje, že sociální pedagogika využívá východisek sociologických, psychologických, sociálně psychologických, sociálně politických a pedagogických.¹¹²

Takto pojatý obor překračuje podle Hradečné problematiku vázanou na edukační prostředí a zahrnuje: *„jak makrosociální hlediska výchovy (povahu společnosti, celkový kulturní a politický stav společnosti včetně hodnotových systémů), tak hlediska mikrosociální (týkající se zejména nejbližšího životního prostředí jedince – rodiny, školy, sociálních skupin aj.).“¹¹³*

Sociální komunikace je předpokladem k vytváření společenských skupin a existence mezilidských vztahů, ale i spolupráce, soutěžení a konkurence. Výchova je bez ní nemyslitelná. Pro komunikaci v podmínkách výchovy se vžil termín pedagogická komunikace. Je to specifický případ sociální komunikace. Probíhá nejen ve škole a ostatních výchovných zařízeních, ale i v rodině, v zájmových sdruženích, v pracovním prostředí nebo pomocí sdělovacích prostředků.¹¹⁴

V průběhu dlouhého vývoje masmediální komunikace se vyčlenily dva druhy médií: masmédiá tištěná tedy noviny, knihy apod. a elektronická (rozhlas, televize aj.).

¹¹⁰ BRUMMER, Alexandr. *Literární obraz Karla Havlíčka Borovského. V dramatech F. F. Šamberka, A. E. Mužíka a D. L. Mordovceva („Trpitel, neohrožený bojovník za práva národa, nebo pansláv a revolucionář?“)*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Brno. 2007, č. 10. s. 84

¹¹¹ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, s. 7. ISBN 80-7315-004-2

¹¹² PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 65. ISBN 978-80-247-3470-5

¹¹³ HRADEČNÁ, Marie. *Comenius' heritage and education of man for 21st century.: Odkaz Komenského a výchova člověka pro 21. století*. Praha: Karolinum, 1998, s. 7. ISBN 80-7184-612-0

¹¹⁴ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, s. 62 - 63. ISBN 80-7315-004-2

Statistické údaje o celosvětovém počtu vycházejících deníků se pohybují v rozmezí 290 – 300 tisíc. Ve srovnání s těmito čísly bývá uváděno, že na světě vysílá více než 30 tisíc rozhlasových stanic a přibližně 3 tisíce stanic televizních. To je důkazem toho, že tištěná masmédiá se i v dnešní době těší z velkého rozkvětu, a stejně jako za doby Havlíčka i v současnosti nadále plní důležitou informační a mnohdy i vzdělávací funkci.¹¹⁵

V životě člověka a celé společnosti plní masmédiá řadu rozmanitých funkcí. Jednou z těchto funkcí je funkce **informativní**. Předávají adresátovi určitým způsobem (zvukem, slovy) zprávu, která ovlivňuje jeho vědomí, názory a postoje. Prostřednictvím jejich obsahu, který je v nich uložen v nejrůznější podobě, prezentují určitá konkrétní data, sdělení, zprávy, události, obraz historického údobí (jeho životního stylu, filozofického a politického ovzduší) apod.

Informace přenášené hromadnými sdělovacími prostředky zastupují určitou duchovní hodnotu. Tato **hodnotová** funkce masmédií se současně vyjevuje i jako specifická funkce hodnotící. Způsobem zpracování a podobou sdělovaného obsahu, tak podávají zprávu také o svém hodnotícím postoji.

Noviny, časopisy apod. jako jedna část hromadných sdělovacích prostředků naplňují také funkci **kognitivní**, která spočívá ve zprostředkování informací. Díky této funkci mohou masmédiá postihnout realitu v jejích nejsložitějších vztazích. Tím posouvají kognitivní funkci do těsné blízkosti funkce vzdělávací.

Vzdělávací funkci zastávají masmédiá tím, že nutí člověka k zamyšlení a fiktivní spoluúčasti na řešení prezentovaných sociálních a etických problémech, ale také mu otvírají nové obzory vnímání okolního světa. Ozřejmují mu např. sociální a názorové konflikty člověka určité doby (jeho konflikty jako jedince, ale i jako příslušníka sociální skupiny) a vyjadřují vztahy různých společenských, náboženských, politických seskupení i dobové životní pocity lidí.¹¹⁶

¹¹⁵ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, s. 64. ISBN 80-7315-004-2

¹¹⁶ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, s. 64. ISBN 80-7315-004-2

Přestože masové komunikační prostředky se zaměřují výhradně na člověka, přispívají i k utváření vnějšího světa, protože vypovídají o myšlenkovém ovzduší a názorových sřtech té doby, o které informují. Jsou zhmotněným, ale současně živým dokladem dialogu autora sdělení s jeho společností.

S touto informativní funkcí médií souvisí i **komunikativní funkce**. Spočívá v jejich schopnosti uskutečňovat spojení mezi určitou událostí nebo situací či zprávou o ní. V době názorových, politických a sociálních konfrontací, jako tomu bylo za Havlíčkovy doby, se tato funkce novin stává nepostradatelnou.

Neméně důležitou funkcí masmédií, kterou si Havlíček také uvědomoval, je funkce **socializační**. Díky ní se z novin stávají zprostředkovatelé životních zkušeností, názorů, postojů a ideálů jednotlivců, kteří jako mluvčí určité generace vyjadřují své osobní životní zkušenosti (jako tomu bylo u Havlíčka například s jeho pobytem v Rusku) a názory své sociální skupiny a své generace. Sdělovací prostředky nesou v sobě i mocný potenciál stimulační.

V této **stimulační** funkci kultivují – stejně jako esteticky cenné podněty smyslové a citové – i senzibilitu, fantazii a imaginaci svých adresátů. Tuto funkci vyjevují zvláště výrazně v období duchovní pasivity jedince či národa, v dobách politického a sociálního útlatku – tak jak tomu bylo za doby Karla Havlíčka – tím, že pobízejí, podněcují a vzpružují, udržují při životě naději a víru v návrat lepších dnů a svobody, tak jak se o to také snažili naši obrozenci.¹¹⁷

Spojením humanizační a výchovné funkce masmédií může být ovlivňován i emocionální postoj adresáta k otázkám sociálním, především ve smyslu osobní, individuální a společenské angažovanosti a aktivity tak, jak se o to Havlíček snažil prostřednictvím svých novin a výzvách k národu v nich obsažených. I když každé umělecké dílo je nositelem určitého poselství, ve zvyrazněné podobě bývá uloženo jen v dílech, která jsou považována za vrchol lidské kultury. *„Lze dokonce říci, že teprve umělecky dokonalým vyjádřením tvůrcova záměru je dána esteticky a umělecky angažovaným programům moc k účinnému výchovnému působení.*

¹¹⁷ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, s. 66 - 67. 80-7315-004-2

*Vysoká umělecká kvalita se tak stává zárukou optimální výchovné účinnosti.*¹¹⁸ Myslím si, že to je to, o co se Havlíček prostřednictvím svého díla snažil, a také bezzbytku naplnil.

Média a v našem případě novinové články a literatura spoluutvářejí duchovní svět a hodnotovou strukturu každého z nás a výchova, tak jak se o ni snažil Havlíček, se nemění ani v dnešní době. Masmédia se jeví jako velmi významný a dnes již nepostradatelný prostředek vzdělávání, výchovy a socializace jedince. Socializační proces má charakter procesu celoživotního, v jehož průběhu si jedinec osvojuje nejen specificky lidské formy chování, jednání a postojů, ale i poznatky, hodnoty a kulturu společnosti, v níž žije. Uskutečňuje se sociální komunikací, ale převážně a především tzv. sociálním učením, tzn. v sociálních podmínkách a v interakci s jinými jedinci.¹¹⁹

Jan Neruda se v Národních listech o něm vyjádřil jako o člověku, na jehož „*dechu se ještě celý národ hřeje*“¹²⁰

2.4 Díla Karla Havlíčka probouzející národní vědomí

Museli bychom pročíst všech pět ročníků jeho „*Pražských*“ a „*Národních novin*“ i jeho „*Slovana*“, abychom poznali, jaké to byly vlastně národní čítanky pro český lid. Jak to byly důležité články a díla, ve kterých – jako na jakési lidové universitě – učil základům politické abecedy, vlastenectví, mravnímu a politickému chápání.¹²¹ Mezi jeho nejvýznamnější básně bezpochyby patří Křest sv. Vladimíra, Tyrolské elegie a Král Lávra, které píše v Brixenu.

Boji za demokratizaci veřejného života a zlepšení situace národního celku věnoval Havlíček nejen své novinářské dílo, ale také převážnou část své básnické produkce. Naprostá většina jeho epigramů a básní promlouvá k aktuálním dobovým otázkám, satiricky kritizuje absolutismus a mocnou církev. Vystupuje proti národnímu útlaku a povrchnímu vlastenčení. Jen málo z Havlíčkovy tvorby nemá toto zaměření, i dílo tak čistě epické a s tématem vzdáleným, jako je Král Lávra, obsahuje satirické výpady proti absolutismu a narážky na neblahé postavení českého národa.

¹¹⁸ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, s. 68. 80-7315-004-2

¹¹⁹ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, s. 75. 80-7315-004-2

¹²⁰ NERUDA, Jan. *České divadlo*. Praha: [s.n.], 1966, s. 426

¹²¹ SEKANINA, František. *Životní dílo Karla Havlíčka Borovského*. Praha: Rebcovo nakl., 1935, s. 10 - 11

Havlíček ve svém díle zpravidla pranýřuje stinné stránky soudobého života, ale tento negativismus je ve skutečnosti hluboce konstruktivní, a některé jsou aktuální ještě dnes. Pro své zaměření, pro řízný humor i pro své kvality formální, staly se Havlíčkovy verše dobrým prostředkem.¹²²

V Brixenu vznikly vedle řady menších básní tři velké satirické skladby, Tyrolské elegie, Král Lávra, a Křest sv. Vladimíra, jimiž Havlíčkův básnický vývoj dosáhl vrcholu. Tyto skladby představovaly pouze jinou formu boje proti hlavním oporám feudálního řádu – absolutismu a církvi. Zatímco v novinách bojoval Havlíček rozumovými argumenty, zde používal jako zbraň výsměch. Ten protivníka nejen odhaluje, ale dává pocítit převahu nad ním. Do těchto tří satir uložil své osobní zkušenosti a poznání. Nyní mu nešlo o to, poučit lid politicky nezkušený, nýbrž spíše vyslovoval cítění a mínění národa, který prošel trpkou školou nezdařeného revolučního hnutí.

2.4.1 Tyrolské elegie a Král Lávra

Tyrolské elegie obsahují satirické vylíčení násilné deportace Havlíčka do jihotyrolského městečka Brixenu. Nedávný autorův zážitek, poskytl příležitost napadnout rakouský absolutismus. Je zde zcela nezastřený útok. Vylíčení básníkovy osobního zážitku je provedeno s velkým uměním, není zde cílem, nýbrž prostředkem, aby mohlo být vyjádřeno opovržení rakouské vládě. Je zde dvojí významová rovina, navozující satirický smysl básně, vyjádřena pomocí ironie, měnící se v sarkasmus. Jeho náznak je poprvé ve scéně náhlého nočního vniknutí policie do Havlíčkova bytu:

Dvě hodiny po půl noci,

když na třetí šlo,

tu mi dával žandarm u postele

šťastné dobrytro.

Se žandarmem slavný ouřad

celý v parádě,

pupek kordem pevně obvázaný, zlato na krágle.¹²³

¹²² HAVLÍČEK BOROVSÝ, Jaromír BĚLIČ. *Básnické dílo*. 2. přehlednuté vyd. Praha: Orbis, 1951, s. 234 - 237

¹²³ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Tyrolské elegie: Král Lávra. Křest Svatého Vladimíra*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 48

Dále pokračuje v řeči Dederově k zatýkanému Havlíčkovi:

*Vstávají, pane redaktor,
nelekají se,
jdeme v noci,
nejsme však zloději,
jenom kommissee.
Od všech z Vídně pozdravení,
pan Bach je líbá,
jsou – li prý zdráv? a tuhle to psaní
pro nás posílá.¹²⁴*

Rozvíjí se ve složitou konstrukci ve třetím a čtvrtém zpěvu. Jsou ironickou interpretací zatýkacího rozkazu:

*Bach mi píše jako doktor,
že mi nesvědčí
v Čechách zdraví,
že prý potřebuju
změnu povětrí.
Že on tedy schválně pro mne
kočár sem poslal,
abych se hned na státní outraty
na cestu vydal.¹²⁵*

Ironický výklad odhaluje pokrytectví oblíbené fráze absolutních vlád, že „otcovsky“ pečují o své poddané.

¹²⁴ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Jaromír BĚLIČ. *Básnické dílo*. 2. přehlednuté vyd. Praha: Orbis, 1951, s. 62

¹²⁵ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Tyrolské elegie: Král Lávrá. Křest Svatého Vladimíra*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 52

Zatýkácká scéna i popis cesty do Brixenu jsou neustále záminkou k výpadům proti vládě, policii i celému státnímu aparátu, kde se posměch střídá s pohrdáním. V tomto duchu je vylíčena i příhoda v Alpách na konci básně:¹²⁶

*Bez kočího, bez opratí, po tmě,
u silnice propast místo škarpy:
tak jsem cválal sám a sám v kočáře
jako vítr s Alpy.
Svěřiti svůj život také jednou
koňům splašeným se já mám bát?
občan rakouský?
což se mi může
horšího již stát?¹²⁷*

Pohádkovost příběhu o Králi Lávrovi umožnila obecnou kritiku jakékoliv samovlády. Král Lávra se zdá být na satiru málo útočným. Je nesen lehce ironizujícím tónem a prostoupen jakoby dobromyslným humorem. Ale pod tímto povrchem je skryta ostrá kritika. Účelem básně je vysmát se hlouposti všech korunovaných hlav, ale také poukazuje na nebezpečí zřízení, v němž je jednomu člověku dána neomezená moc nad osudy ostatních lidí. Kruťtost, s níž panovník zbavuje života všechny, kdo znají o něm pravdu, je zde nazvána „jedinou slabostí“ starého dobrého krále. Právě klidný tón pohádky i smírný závěr jsou v účinném ironickém protikladu k vážnosti obsahu a ke kritice panovnické zvrůle.¹²⁸

¹²⁶ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 536

¹²⁷ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Jaromír BĚLIČ. *Básnické dílo*. 2. přehlednuté vyd. Praha: Orbis, 1951, s. 64

¹²⁸ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 536

*Jestliže ty, králi,
dobré srdce máš,
jistě každoročně
jednou blázníváš:
pro nic za nic, pro královské vousy,
kat člověka bez viny zardousí,
to jsi otec náš?¹²⁹*

2.4.2 Křest svatého Vladimíra a Obrazy z Rus

Na skladbě Křest svatého Vladimíra pracoval Havlíček již před odchodem do Brixenu. Zaujala ho legenda z ruských dějin, nejspíš již v Moskvě. Zůstala však nedokončena. V této básni je ironický postoj umocněn celkově travestickým pojetím, které uvolňuje námět od bezprostředně zavázaného vztahu ke skutečnosti a mění dávnou legendu v satiru na současné poměry. Travestie¹³⁰ nese možnost groteskní nadsázky a drsného humoru, ty jsou využívány k satirickým účelům. Námět skladby je z vyprávění o tom, jak dal ruský car Vladimír vhodit do vody sochu boha Peruna. Havlíček postavu boha polidštil a tím získal předpoklad k vyjádření své ideje: Perun zosobňuje pojem boha, na němž je založeno církevní zřízení, Vladimír je světský vládce.¹³¹

Vztah obou hlavních postav je daný tím, že bůh je u cara ve službě. Zobrazuje náboženství jako nástroj světské moci. Absolutní vladař je zde předveden v podobě, v níž všechny nectnosti, omezenost, hrubost a krutost jsou silně zdůrazněny. Tím zbavují majestát práva na úctu. Postava boha Peruna je stržena z falešné výše. Je závislý na svém chlebodárci, má řadu lidských slabostí a odporuje představě všemohoucího božství. Naopak je podtržena všemohoucnost světského vládce tím, že může uvěznit a dát popravit samotného boha. Jakmile děj dospěje k zápletce, vystupuje do popředí postava vypravěče a jeho úvahy a komentáře.

¹²⁹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Tyrolské elegie: Král Lávra. Křest Svatého Vladimíra*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 56

¹³⁰ Žánr humoristické literatury, která zpracovává vážné nebo vznešené téma zlehčujícím až karikujícím stylem.

¹³¹ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 536 - 540

Nečekané odhalení, obnažení pravé tváře skutečnosti, proti níž bojuje, je základním principem Havlíčkovy kritiky satirou. Byl to účinný princip v situaci, kdy kritizované síly byly stále u moci.¹³²

Perun bůh je odsouzený

k provazu dle práva,

že však k utopení v Dněpru

milost se mu dává.

Bude ale pro výstrahu

neposlušné chase

vlečen v řece po ulicích

na koňském ocase.

Právě jeden žurnalista

seděl také v díře,

protože se bohu rouhal

a psal proti víře.¹³³

Ve všech třech skladbách je ukázán podvod královských trůnů, utlačovatelský charakter církve i státu. Lidovost Havlíčkovy satiry není ovšem jen ve využití prostředků lidové poezie a v hovorovém jazyce, ale přímo v podstatě lidu a jeho zájmů. Také snaha poznávat skutečnost v nezkraslené podobě je postoj lidový. Lidový je i výsměch utiskovatelům, který byl často proti nim jedinou obranou. Po dobu trvání bachovského absolutismu, nemohly být Havlíčkovy satiry otištěny a teprve od šedesátých let se začaly vydávat. Byly však horlivě opisovány (Božena Němcová pořídila opis Tyrolských elegií) a rozšířeny natolik, že se staly brzy nejen součástí literárního povědomí, ale přímo majetkem celého národa.¹³⁴

¹³² MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 536 - 540

¹³³ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Jaromír BĚLIČ. *Básnické dílo*. 2. přehlednuté vyd. Praha: Orbis, 1951, s. 72

¹³⁴ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 536 - 540

Obrazy z Rus. Havlíček přijel do Ruska už s úmyslem, že své cesty jednou literárně zpracuje. Z dochovaných zápisků lze vyčíst, že to z počátku činil se zájmem obdivujícího a sdílí názory ruských slavjanofilů na historické poslání ruského národa. Seznamuje se s ruskou kulturou, studuje ukrajinskou a ruskou literaturu. A však v jiných se odráží deziluze. Jsou zaměřeny na negativní stránky, na útlak, tíseň a na nepořádky veřejného života. Havlíček byl tvrdou skutečností zklamán. Právě pomocí satiry obnažuje ve svých zápiscích různé formy společenského zla. Je to především neomezeně vládnoucí moc peněz, dále sama podstata despotismu, systém absolutně vládnoucího jedince, kdy je nejvyšší moc soustředěna do rukou cara, jehož vůle je zákonem.¹³⁵

*„Člověk jest slovo, kterým se vůbec v Rusích nazývá služebník... a tak odňavše svým sloužícím skoro všechna lidská práva, zanechali jim pouhý titul člověka... i malé děti ve fabrikách robotují a lid ani v neděli pokoje a oddechu nemá...“*¹³⁶ Carské Rusko si představoval jinak, ale realita byla trpká. Nejspíše se sem promítl i jeho osobní zážitek, když dělal vychovatele ve „vyšších domech“, v očích panstva byl něco jako lepší sluha.

Brzy Havlíček postřehl souvislost církevní a státní moci, která mu nebyla sympatická. Ze všech těchto dokladů prosvítá obrys díla, které mělo co možná nejvíce popsat tyranstvo. Po návratu do Čech byla Havlíčkova situace jiná než v Rusku a v souvislosti s tím se změnila i koncepce *Obrazů z Rus*. Havlíček se ocital opět ve středu národního dění a chtěl do něj zasahovat jako novinář a spisovatel. Sice neupustil od úmyslu revidovat iluzivní představy o Rusku, ale národní zápas nedovoloval odhalit vědomí mocné ruské opory a vyžadoval určité ohledy. To ztlumilo ostrost kritiky, která se objevuje v zápiscích. Přesto se satira v *Obrazech z Rus* výrazně uplatnila. Sice ne jako převládající postoj, nýbrž jen jako jeden z možných způsobů vidění skutečnosti.¹³⁷

M. Řepková ve své knize charakterizuje *Obrazy z Rus*: *„V Obrazech z Rus je analyzována soudobá ruská společnost. Je shledána jako společnost ovládaná jednak násilím, jednak principem nerovnosti lidí, v níž postavení člověka je určováno mocí, rodem, majetkem, hodnostmi.“*¹³⁸

¹³⁵ Nebo - li také samoděržaví forma absolutistické monarchistické vlády v Rusku

¹³⁶ ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s. 63

¹³⁷ ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s. 60 - 69

¹³⁸ ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s. 72

2.4.3 Epigramy a Epištoly kutnohorské

Epigramy - nejstarší epigram (aristokratický) nese datum vzniku 30. září 1843, ale z korespondence a z rukopisů víme, že na nich pracoval důkladně a pomalu. Od prvního nápadu ke konečnému veršovanému ztvárnění vedla dost složitá cesta. Během moskevského pobytu napsal celkem 78 epigramů, po návratu do Čech jich během dvou let ještě 38 přibylo. Přes počáteční obavy z cenzury dopisů, Havlíček později Klejzarovi přece jen své epigramy postupně posílal. Potřeboval si ověřit jejich účinnost a žádal přítele o posouzení. O jeho hlubokém zaujetí pro tento satirický útvar svědčí i souběžná teoretická příprava a četba, zaměřená v rámci širšího zájmu o satiru ještě speciálně na epigram. Zdá se, že Havlíček měl zájem o epigramy ještě dříve. Probudil ho v něm asi F. L. Čelakovský, který u nás poprvé věnoval pozornost tomuto básnickému útvaru, který byl pěstován v české obrozenecké poezii jen příležitostně.¹³⁹

Havlíček si již roku 1842 založil soupis „epigramatických básní“ z Čelakovského sbírky Slovanických národních písní. Jsou to většinou krátké, jednoduché popěvky s vtipnou myšlenkou, s překvapující pointou, v nichž se někdy vyskytují náhlé významové zvraty. Tak se Havlíček seznamoval se satirickým epigramem na jedné straně v jeho klasické podobě, na druhé straně hledal oporu pro svou vlastní tvorbu. Kráčel ve stopách Čelakovského a hledal i v lidové poezii. Postupně v něm klíčil záměr a dozrál během pobytu v Rusku. Havlíčkovy epigramy představovaly v obrozenecké literatuře první pokus o soustavnou kritiku soudobé společenské skutečnosti. Jeho epigramům předcházela satira všímající si každodenního života měšťanských kruhů a drobné inteligence v prostředí pražském i venkovském. Kritizovala charakterové vlastnosti lidí, požadovala určité hodnoty ve jménu ideálu dokonalého vlastence.¹⁴⁰

Soubor nazvaný *Epigramy 1845*, má pět oddílů. Věnovaných Církvi, Králi, Vlasti, Múzám a Světu. Tyto oblasti představují prakticky celou soudobou společnost. V epigramech proticírkevních jsou zachyceny osobní prožitky mladého básníka, jeho nedávno probojovaného myšlenkového a citového rozchodu s církví. Tady má původ kritika církevního učení.

¹³⁹ ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s. 28 - 40

¹⁴⁰ ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s. 28 - 40

Havlíčková osobní roztržka s církví, pozbývá platnosti gesta jen individuálního a jeho prožití se objevuje zároveň jako součást přeměn ve společenském vědomí: manifestuje vítězství rozumu nad slepou vírou, sebevědomí člověka, který se odvažuje samostatně myslet.

Farář dělá z chleba a vína

pro duše selské

tělo a krev:

Sedlák dělá tělem a krví

pro tělo kněžské

víno a chléb.¹⁴¹

I v epigramech proti světské moci (proti panovníkům, šlechtě a byrokracii, proti rakouské monarchii) vyslovil Havlíček své osobní cítění dané sepětím s rodným prostředím drobného venkovského měšťanstva i příslušností k utlačenému národu a později ještě posílené pozorováním života v Rusku:

Nechod', Vašku, s pány na led,

mnohý příklad máme,

že pán sklouzne, a sedlák si

za něj nohu zláme.¹⁴²

Svémi epigramy Havlíček protestuje proti útisku národa. Například politický epigram. To, co se kdysi satira sotva odvážila naznačit, bylo tady řečeno zcela otevřeně:

Pomodli se, Čechu,

k svatému Vojtěchu,

by tě vzaly samostatné

národy do cechu.¹⁴³

¹⁴¹ ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s. 34.

¹⁴² ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s. 34.

¹⁴³ ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, s. 34.

Havlíček si uvědomoval, že neblahý osud národa nezaviňují pouze zevní nepřátelské síly, ale i některé jeho vlastnosti. Postavení toho, kdo by se odvážil veřejně dotknout národních hodnot, bylo velmi choulostivé. Epigramy zasáhly celý soubor hodnot, o které se soudobá společnost opírala. Probojovávaly místo pro nové hodnoty.

Jehly, špičky, sochory a kůly

stesal, skoval, zostřil, sebral

kvůli

vojně s hloupostí a zlobou místo šavel

Borovský Havel

Epištoly kutnohorské. Když se rakouská vláda zotavila z revolučního otřesu, který jí tak tvrdě připomněl nespokojenost vlastních národů, nedovedla najít jiné řešení a východisko nežli to, kterého užíval už Metternich: posunout násilím zpět hodiny dějin a všemi potlačovacími prostředky zabránit nejen opakování revolučního výbuchu, ale i samému vzniku všech svobodnějších a neregulovaných idejí a myšlenek. Pro tuto svoji politiku potřebovala vláda spolehlivého spojence; našla jej v katolické církvi. Církev a stát se tedy otevřeně spojily k definitivnímu potlačení ústavních svobod - nebo jejich zbytku - v Rakousku. Pro Havlíčka to byl popud k tomu, aby svou pozornost soustředil na problémy církve a aby se začal soustavně zabývat českým katolicismem. Měl k tomu nepochybně předpoklady - dané už tím, že sám, jak známo, se v mládí dobrovolně připravoval na kněžství a prošel rokem seminární výchovy. Stále zřetelněji mu vystupoval příkrý rozpor mezi křesťanskou morálkou a jednáním církve v minulosti, a zejména ovšem v současnosti.¹⁴⁴

Konfrontace humánního a společenského poslání, které by církev podle křesťanského učení měla plnit, se skutečným jejím působením v současném veřejném životě, je základní metodou Havlíčkova postupu v Epištolách kutnohorských. Havlíček prokázal, že církevní hierarchie i velká část kléru dávno poklesla do nížin, kde by bylo marné hledat jakékoli souvislosti s původní podobou křesťanského učení a se skutečným duchem křesťanství.

¹⁴⁴ JEŘÁBEK, Dušan. *Tradice a osobnosti: (k problematice české literatury 19. století)*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně Brno, 1988, s. 7 - 20

To byl ovšem jen důsledek snahy církve po dosažení světské moci. Právě na tuto snahu, na funkci církve v současném společenském a politickém dění, zaměřil se Havlíček nejostřeji.¹⁴⁵

Epištoly jsou napsány „jednoduchým stylem, tak aby byly srozumitelné pro velké spektrum lidí. V úvodu k Epištolám napsal: „*spisek můj tak snadně srozumitelný a tak přesvědčitelý jest pro každý zdravý rozum a pro každé nezkažené srdce...*“ A objasnil jejich cíl: „*bojovati totiž s všemi silami proti mocnosti od jakživa záhubné pokrokům veškerého člověčenstva a jmenovitě úhlavní nepřítelkyni našeho národu ve všech dobách jeho dějin.*“¹⁴⁶

Ostatně vůbec nenechával Havlíček žádného čtenáře Epištol na pochybách o tom, že celého ducha a celý program soudobé (a ostatně i minulé) církve v Rakousku pokládá za protinárodní a protidemokratický. Havlíčkovy nejdůležitější proticírkevní projevy, soustředěné do Epištol kutnohorských, mají tedy primární význam politický - jsou to prostředky Havlíčkova zápasu proti státnímu a církevnímu znásilňování vůle a přesvědčení národa. Východiskem i cílem Havlíčkových úvah v Epištolách kutnohorských byl ideál vnitřně svobodného jedince. Církevní a náboženské dogma popírá a ruší tento ideál; je tedy třeba zlomit pouta dogmat. Má-li být náboženství pravdivým projevem lidské duše a víry, musí vycházet ze svobodného rozhodnutí člověka, soudil Havlíček.¹⁴⁷

Epištoly kutnohorské jsou významným dílem Karla Havlíčka, píše Z. Tobolka ve své knize Politické spisy Karla Havlíčka.¹⁴⁸ „*Po zániku Národních novin uvádí Havlíček v život časopis Slovan, tribunu svého protivládního a zároveň proticírkevního zápasu. Otiskuje v něm svoje Epištoly Kutnohorské, jeden z vrcholných projevů českého úsilí o svobodu ducha a přesvědčení v celém 19. století.*“¹⁴⁹

¹⁴⁵ JEŘÁBEK, Dušan. *Tradice a osobnosti: (k problematice české literatury 19. století)*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně Brno, 1988, s. 7 - 20

¹⁴⁶ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Miloslav NOVOTNÝ. *Epištoly kutnohorské*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1949, 113 s.

¹⁴⁷ JEŘÁBEK, Dušan. *Tradice a osobnosti: (k problematice české literatury 19. století)*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně Brno, 1988, s. 7 - 20

¹⁴⁸ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Zdeněk TOBOLKA. *Karla Havlíčka Borovského Politické spisy*. Praha: Nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1903, s. 540

¹⁴⁹ JEŘÁBEK, Dušan. *Tradice a osobnosti: (k problematice české literatury 19. století)*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně Brno, 1988, s. 7 - 20

Současná sociální pedagogika chápe výchovu v kontextu širších společenských vlivů a snaží se nabízet řešení mnoha závažných problémů výchovy a sociálních vztahů. Úspěšnost sociálně pedagogické práce je spojována se schopností ovlivnit kvalitu sociálního prostředí. To se ukazuje jako jedna z podmínek úspěšnosti výchovného působení. O ovlivnění kvality sociálního prostředí a zlepšení podmínek společnosti se také snažil Karel Havlíček prostřednictvím svého díla.

Z Havlíčkova díla lze pro sociální pedagogiku vybrat oblasti, které mají přímou souvislost s tímto oborem. Zejména sem patří idea síly výchovy a vzdělání národa, která má dle Havlíčka potenciál k přeměně společnosti. Tato idea se prolíná jeho dílem. Zde lze najít podstatnou spojitost se sociální pedagogikou, snahu změnit společnost pomocí výchovy. Výchova a vzdělání, je u něho univerzální cestou k lidskosti. Prosazoval zrušení školného, chtěl zavést politickou výchovu a obecně požadoval vzdělávání všech a všemu. Prosazoval ucelený koncept nápravy společnosti výchovou.

Havlíčkova díla obsahují sociální a pedagogickou dimenzi. Tyto dimenze jsou dány tím, že se Havlíček zabýval společenskými podmínkami a situací ve společnosti, které výrazně ovlivňují socializaci a výchovu. Reagoval na společenské problémy.

Karel Havlíček svými novinami čtenáře informoval, poučoval a vychovával. Usiloval o zabezpečení národních práv soustavným vzděláním a mravní výchovou lidu. Velice dobře si uvědomoval socializační funkci novin. Jejich prostřednictvím zprostředkovával životní zkušenosti, názory, postoje a ideály. Využíval jejich velký stimulační potenciál, a tím ovlivňoval i emocionální postoj adresáta k sociálním otázkám. Boji za zlepšení veřejného života věnoval Havlíček nejen své novinářské dílo, ale také převážnou část své básnické produkce.

3 VLASTENEČTÍ UČITELÉ

V podstatě šlo o učené reprezentanty tehdejší doby, kteří svými počiny na poli jazykovědy, literatury, divadla, publicistiky, bádání v dalších vědeckých oborech, vlastenectví i vzdělávací činnosti, utvářeli novou českojazyčnou kulturu jako obdobu ke kultuře stávající oficiální, jež byla převážně německojazyčná, úředně vázaná na stávající stát.¹⁵⁰ Tito učitelé, buditelé a vlastenci se svou neúnavnou pedagogickou prací nejenom na českém venkově zasloužili o renesanci českého jazyka, českých lidových tradic a folklóru, české kultury apod., což přispělo k obnově národního uvědomění českého lidu. Tito učitelé se snažili pomáhat širokým lidovým vrstvám osvětovou prací a současně čelit i sílící germanizaci. Postupně vystupují tito učitelé i s požadavky na školskou reformu a na lepší zabezpečení učitelstva.¹⁵¹

Období českých dějin konce 18. a 1. poloviny 19. století výrazně formoval jeden kulturní a politický proces. Jedná se o tzv. české národní obrození. To lze definovat jako proces formování novodobého českého národa. Na začátku takto vymezeného časového rámce dominovalo celé evropské kultuře ještě osvícenství. To si zakládalo na přísné racionalitě. Poznávání za použití rozumu. V humanitních vědách usilovali osvícenci o maximální kritičnost. Je nutné jak říkal Dobrovský, čerpat informace přímo od zdroje „*ad fontes*“.¹⁵²

Učenecký zájem osvícenských myslitelů a vědců o historii, starší literaturu, kulturu českých zemí a o český jazyk, který považovali za součást našeho historického dědictví, stál u samého počátku procesu národního obrození. Josef Dobrovský nepočítal češtinu mezi klasické živé jazyky, považoval ji za jazyk mrtvý nebo umírající, nevěřil, že by se tato řeč „*sprostého lidu*“ někdy v budoucnu znovu mohla stát jazykem literárním. V této době se pojem vlastenectví vztahoval k zemi, pocitu sounáležitosti s její historií, kulturou, tradicemi. Dobrý Čech tedy nebyl podle tehdejšího pojetí ten, kdo hovořil česky, nýbrž ten, kdo se hlásil k tradicím, kultuře a historii země.¹⁵³

¹⁵⁰ BAŽANTOVÁ, Ilona. *Karel Havlíček Borovský: liberální politik a ekonom: sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, č. 14/2002, s. 26. ISBN 80-86547-04-3

¹⁵¹ JŮZL, Miloslav. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 145. ISBN 978-80-87182-02-4

¹⁵² VONDRA, Roman. *České země v letech 1792-1848: formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*. 1. vyd. Praha: Libri, 2013, s. 266 – 267. ISBN 978-80-7277-503-3.

¹⁵³ VONDRA, Roman. *České země v letech 1792-1848: formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*. 1. vyd. Praha: Libri, 2013, s. 269. ISBN 978-80-7277-503-3.

Teprve až druhá generace národního obrození v čele s Jungmannem učinila základním kriteriem pro určení, kdo je „vlastencem“ a kdo nikoli, skutečnost, jakým jazykem hovoří, jaká je jeho mateřština. Tato generace získala rozhodující vliv na českém kulturním a veřejném životě v době po roce 1815. Právo na existenci českého jazyka bylo v té době již nezpochybnitelně doloženo. Novým úkolem doby však bylo povznést jej znovu v plné šíři mezi evropské literární jazyky. Mezi největší osobnosti této doby bezesporu patřil Josef Jungmann, který na obnově češtiny začal pracovat velmi systematicky. Úkol to byl ale velmi náročný, na který sám nemohl stačit.¹⁵⁴

Mezi další významné osobnosti druhé generace národního obrození a Jungmannovi spolupracovníky patřili např. Jan Svatopluk Presl (1791 – 1849) český vysokoškolský pedagog, zejména pak botanik, jeden z nejvýznačnějších českých přírodovědců 19. století. Jan Evangelista Purkyně (1787 – 1869) vědec, jehož uznávala celá tehdejší Evropa. Duchovní otec českého odborného názvosloví. Český fyziolog, anatom, biolog, básník a filozof. Jeden ze spoluzakladatelů cytologie. Nebo František Palacký (1798 – 1876), který si mimo jiné připsal obrovské zásluhy v oblasti estetiky.

Období 40. let 19. století bylo v českých dějinách jakousi přechodnou fází. Proces českého národního obrození pozvolna dozníval a své první knihy začínali vydávat autoři, které můžeme označit jako třetí obrozeneckou generaci. Hlavními dvěma osobnostmi, s kterými si můžeme tuto generaci spojit, jsou Karel Havlíček Borovský a Božena Němcová.¹⁵⁵

V následující kapitole se budu zabývat osobnostmi kolem Karla Havlíčka. Němcová nebo Palacký to byli ti, kteří národu v třetím obrozeneckém období toho nejnútnejšího myšlenkového světla přinesli. Jde – li nám o mravní, národní, hospodářskou a společenskou výchovu myšlenkovou, stojí nám v popředí právě tato slavná jména,¹⁵⁶ kterým se budu věnovat v samostatných kapitolách. Napřed bych ráda zmínila Bernarda Bolzana, který vlastenecké učitele „vychoval“ a Jana Sluníčka významného rodáka z mého bydliště.

¹⁵⁴ VONDRA, Roman. *České země v letech 1792-1848: formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*. 1. vyd. Praha: Libri, 2013, s. 282 - 285. ISBN 978-80-7277-503-3.

¹⁵⁵ VONDRA, Roman. *České země v letech 1792-1848: formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*. 1. vyd. Praha: Libri, 2013, s. 310. ISBN 978-80-7277-503-3.

¹⁵⁶ SEKANINA, František. *Životní dílo Karla Havlíčka Borovského*. Praha: Rebcovo nakl., 1935, s. 7 - 9

3.1 Bernard Bolzano

Bernard Bolzano (1781 – 1848). O jednom z nejpronikavějších myslitelů obrozeneckých Čech běžný člověk neví téměř nic, a proto by měl být do našeho povědomí o českém obrození tento apoštol občanské společnosti vrácen. Byl vynikající český pedagog a filozof, vychoval za svého života generace obětavých osvícených učitelů. Nejprve se učil na hlavní německé škole u Týnského chrámu, poté přešel na gymnázium a následně studoval na filozofické fakultě pražské univerzity. Roku 1805 po studiích teologie, byl Bolzano vysvěcen na kněze a také se stává doktorem filozofie. Přednášel filozofii náboženské vědy a o svátých a nedělích též vzdělávací promluvy – exhorty.¹⁵⁷ Od počátku věděl přesně, co chce: učit podle nejlepšího svědomí. Pro studenty se stal zjevením a upřímně se do mladého učitele zamilovali. Bolzano říkal:

O víře – Bůh se nezjevuje národům, neboť to jsou jen pojmy, ne skutečné bytosti. Proto je pro Bolzana náboženská víra jednotlivce tím pravým božím zjevením.

O modlitbě – ponechte nám sladký klam, že nás Bůh slyší. Poskytuje prosícím útěchu a úlevu.

O nacionalismu – jazyk je pouhý nástroj sociální komunikace, nikoli ztělesnění národního ducha.¹⁵⁸

I z těchto ukázek lze postřehnout, jakou senzací se uprostřed metternichovského absolutismu, staly Bolzanovy přednášky a exhorty pro Prahu. Jeho laskavost, mravní přísnost i neokázalá odvaha z něho učinily v očích pražského publika takřka světce. Tím více byl trnem v oku rakouské vlády. Půda začala Bolzanovi hořet pod nohama roku 1818 po studentských nepokojích. Shodou okolností byl právě děkanem filozofické fakulty. Zápas o Bolzana, čili o svobodu svědomí, svobodu myšlení, svobodu projevu, se naplno rozhořel roku 1820, kdy byl suspendován z profesury a byl mu zakázán vstup na kazatelnu. Po předchozím odmítnutí výzvy, aby dobrovolně rezignoval.¹⁵⁹

¹⁵⁷ JŮZL, Miloslav. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 147 ISBN 978-80-87182-02-4

¹⁵⁸ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. Praha: Baronet & Via facti, 1997, s 98. ISBN 80-7214-039-6.

¹⁵⁹ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. Praha: Baronet & Via facti, 1997, s 98. ISBN 80-7214-039-6

Prahu opustil, poté co byl obviněn z kacířského kázání, uchýlil se k přátelům na venkov. Žil u manželů Hoffmannových. Paní Hoffmannová se mu stala na téměř 20 let spolupracovnicí, první čtenářkou jeho děl a důvěrnicí, k níž osudově přilnul. Zde tvoří své filozofické dílo „*O nejlepším státě*“, kde se snaží odstraňovat nedostatky společnosti. Dále napsal pojednání k logice „*Vědosloví*“, kde rozpracoval základy matematické logiky a „*Paradoxy nekonečna*“, kterými podstatně přispěl ke vzniku teorie množin.¹⁶⁰

V době nuceného odpočinku založil v Těchobuzi u Pacova nedělní školu pro dívky, kde i sám vyučoval. Ve svých pedagogických spisech zdůrazňoval správné uspořádání školy, která se může stát zárukou lepší budoucnosti vzdělaných občanů, svědomitě pracujících pro obecné dobro. Navrhoval, aby obecná škola, byla povinná až do 14 – 15 let rozvíjet smysly žáků s přihlédnutím k jejich věku. A také aby mládež dostala zavčas informace o sexuálních otázkách. Bolzano důsledně spojuje otázky vzdělání a výchovy se sociálním hlediskem.¹⁶¹

František Palacký ho znovu povolává do veřejného života roku 1840, zejména k přednášení na univerzitě a k vědecké činnosti. Po silném nachlazení umírá roku 1848 ve věku 67 let. Bolzano prokázal mimořádné pedagogické schopnosti. Studoval soudobou pedagogickou literaturu a zajímaly ho otázky výchovy. Po celý svůj život miloval lidstvo a přispíval k obecnému blahu.¹⁶² Protože byl však jako kacíř dokonale umlčen, pravý rozměr jeho vědeckého díla byl zakonzervován do Bolzanovy izolace a s údivem byl objeven až s tragickým zpožděním. Znamenalo to vážnou kulturní a intelektuální ztrátu pro Bolzano i pro vědu.¹⁶³

¹⁶⁰ JŮZL, Miloslav. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 147 ISBN 978-80-87182-02-4

¹⁶¹ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 98

¹⁶² JŮZL, Miloslav. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 147 ISBN 978-80-87182-02-4

¹⁶³ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. Praha: Baronet & Via facti, 1997, s 85 - 102. ISBN 80-7214-039-6.

3.2 Jan Sluníčko

Jan Sluníčko (1816 – 1849). S ohledem k místu mého rodného města, které je zároveň i mým bydlištěm, musím zmínit Jana Sluníčka. Byl příslušníkem druhé generace vlasteneckých učitelů a buditelů. Od roku 1847 učil téměř 40 let na České evangelické škole v Humpolci a zde se i natrvalo usadil. Jan Sluníčko usiloval o životné vyučování spojené s potřebami řemeslnického soukenického města a zemědělským okolím. Založil a vydával první časopis pro školní mládež u nás pod názvem *Včelka*, s přílohou pro rodiče a učitele. Uplatňoval se i ve veřejném životě, organizoval politický a kulturní život ve městě, za což se stal i jeho čestným občanem.¹⁶⁴

Jan Sluníčko se narodil roku 1816. Nejprve navštěvoval farní školu v Emauzích. Pak začal studovat na evangelické německé škole v Praze. V době germanizace českého národa nebylo postavení českých dětí v německých školách jednoduché. Jan Sluníčko vzpomíná na ponižování ohledně své národnosti. „*Ústrky, jež mi bylo v Emauzích zakoušeti pro náboženství, snášel jsem zde pro národnost, ač navštěvoval školu značný počet Čechů z Prahy i z vůkolních evangelických církví.*“¹⁶⁵

Zpočátku to vypadalo, že se bude Jan Sluníčko věnovat studiu teologie, ale nakonec ze studií sešlo a stal se varhaníkem v Praze. Na naléhání matky, která si uvědomovala, že pouze hudební vzdělání je pro život málo, stal se obchodníkem. Po zkušenosti obchodníka se stává litografickým učněm a při tom navštěvuje varhanickou školu. Ta sloužila k přípravě budoucích učitelů. Poté co onemocněl cholerou, se vrátil domů a do litografické dílny se již nevrátil. Chtěl být pouze učitelem. Dostal nabídku na pomocného učitele na německé evangelické škole. Z počátku bylo vyučování náročné, neměl zkušenosti. Brzy zjistil, že učitelství není jenom o vzdělávání, ale také o výchově. Měl na starosti žáky různých národností: „*Němce, Francouze, Angličany i Čechy, tedy mládež rozličné letory a nestejného vychování; takovou směsici udržet v míru a pozornosti nebyla úloha tak snadná, bez přípravy stávala se mnohdy nemožnou*“¹⁶⁶

¹⁶⁴ JŮZL, Miloslav. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 150 ISBN 978-80-87182-02-4

¹⁶⁵ JANŮ, Antonín. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: vlastním nákladem Antonín Janů, 1898. s. 20

¹⁶⁶ JANŮ, Antonín. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: vlastním nákladem Antonín Janů, 1898. s. 27

Ve 30. letech se začaly objevovat spisy národních buditelů, jako byli Jungmann nebo Palacký, a začaly šířit myšlenku zastavení germanizace českého národa a to tak, že by se hlavně v národních školách mělo vyučovat česky. Na žádost svých kolegů vstoupil do spolku vedeným Karlem Amerlingem, který měl za cíl výchovu české mládeže. V roce 1839 začal mít Sluníčko jako učitel potíže, které pramenily právě ze členství v tomto spolku, a německými úřady mu bylo dáno na srozuměnou, že: „*čí chléb jím, toho píseň mám pěti, že český vlastenec jest záměrům Němců na překážku.*“¹⁶⁷ Tak Jan Sluníčko podává rezignaci a z místa odchází. Dovídá se o volném učitelském místě v Humpolci, kam také nastoupil.

Postavení učitele v té době nebylo nejlepší a i on se potýkal s finanční tísní. Tak se začal zabývat myšlenkou založení penzijního ústavu pro vdovy a sirotky po evangelických učitelích. Tento návrh byl na schůzi evangelických učitelů ve Velími přijat a zároveň bylo stanoveno vydávání časopisu Včelka, byl jím pověřen Jan Sluníčko. Účelem časopisu bylo vzdělávat českou evangelickou mládež. Získal si 300 předplatitelů a stal se základem pro vdovský ústav. Jeho soucit nebyl zaměřen pouze na lidi, ale i na němé tváře a jeho příčiněním vznikl v Humpolci spolek na ochranu zvířat. V roce 1868 byl oceněn za svou učitelskou činnost.¹⁶⁸

3.3 František Palacký

František Palacký český historik, politik a kulturní činitel a stejně jako Havlíček stoupenec Bolzana. Autor první syntézy našich národních dějin, které vidí jako neustálý boj českého živlu s německým. Nejvýše hodnotí husitskou dobu, kterou zbavil pomluv, jež na ní nanasla protireformace. Obecný vývoj dějin pak chápe jako cestu k uskutečňování zásad pravé lidskosti.¹⁶⁹

Palacký patří mezi nejmonumentálnější postavy národního obrození. Do historie českého národa se zapsal zejména rozsáhlým dílem *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*. Tato jeho práce patří dodnes mezi živoucí základnu moderního českého dějepisceví. Nelze však opomenout ani jeho politickou dráhu. Prosadil se jako jedna z předních osobností české politiky 19. století.

¹⁶⁷ JANŮ, Antonín. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: vlastním nákladem Antonín Janů, 1898. s. 34

¹⁶⁸ JANŮ, Antonín. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: vlastním nákladem Antonín Janů, 1898. s. 36 - 40

¹⁶⁹ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 98 - 99

Po roce 1848 se jeho idea přetvoření Rakouska v rovnoprávné autonomní federativní celky stala osou české politiky. František Palacký byl českým národem později představován jako ctihodný muž, který trvale hájil právo Čechů na vlastní sebeurčení i rovnoprávné postavení vůči jiným národům rakouské říše. Proti jiným českým národním buditelům a vlastencům měl neopomenutelnou výhodu. Od mládí se totiž stýkal s vyššími kruhy společnosti a oženil se s dcerou bohatého pražského podnikatele, což mu umožnilo nezávislost i soběstačnost. Palacký byl mužem štěstěny, což se o jiných českých obrozencích říci nedá. Díky hmotnému zajištění se mohl Palacký aktivně zapojit do českého vlasteneckého hnutí. Hodlal povýšit českou historii z pouhého dějepisu na skutečnou vědu.¹⁷⁰ Jaké je v dané souvislosti místo a význam Karla Havlíčka?

Na takto položenou otázku lze přiměřeně odpovědět, vezmeme-li v první řadě v úvahu, že Karel Havlíček byl nejvýznamnějším politickým žákem Františka Palackého, tedy otce – zakladatele české demokratické politiky. František Palacký je prokazatelně zakladatelem českého liberálně demokratického konzervatismu. Jeho podstatou je obnova české státní ideje.

František Palacký se stal jedním z mála českých obrozenců, jemuž se dostalo ještě za života uznání od svého národa. Čeští vlastenci ho k jeho sedmdesátým narozeninám obdařili přídomkem „*Otec národa*“, což byla mimořádná pocta, které se nedostalo žádnému dalšímu z našich národních buditelů. Palackého životní osud lze rozdělit do dvou etap. V první, trvající do roku 1848, se prosadil především jako vynikající historik. Druhá etapa, pro něho již méně úspěšná dráha politická, začala revolučním rokem 1848 a trvala až do jeho smrti roku 1876.¹⁷¹

František Palacký se narodil roku 1798 v moravských Hodslavicích, jako jedno z 12 dětí. Jeho otec chtěl, aby převzal krejčovskou živnost, ale když zjistil, jaké má syn nadání ke studiu, chtěl z něj mít evangelického pastora. Poslal ho studovat na tříleté latinské evangelické gymnázium do Trenčína. Už tehdy toužil po tom, něčemu sloužit v zájmu vyššího mravního cíle. Roku 1812 přešel Palacký na evangelické lyceum do Prešpurku (dnešní Bratislavy). Lyceum nahrazovalo univerzitní vzdělání filozofické fakulty.

¹⁷⁰ LIŠKA, Vladimír. *Otazníky české historie: dějiny Čech, jak je neznáme*. V Praze: Malý princ, 2013, s. 39 - 63. ISBN 978-80-87754-07-8

¹⁷¹ LIŠKA, Vladimír. *Otazníky české historie: dějiny Čech, jak je neznáme*. V Praze: Malý princ, 2013, s. 39 - 63. ISBN 978-80-87754-07-8

Palacký se díky svojí výborné paměti zařadil mezi nejlepší studenty. Studoval další jazyky, nakonec jich ovládal kolem šestnácti. Přivydělával si dokonce kondicemi bohatším studentům ze šlechtických rodin. Tím si také získal přátele i z řad maďarských aristokratů a začaly se mu otevírat dveře salonů šlechtické i měšťanské honorace.¹⁷²

Roku 1817 se dostal do rodiny uherské šlechtičny, baronky Niny Zerdahelyové, která se starala o dvě dcery svých příbuzných a mladičkář Palacký je doučoval. Palacký se také dostal, jako domácí učitel, do rodiny Csúzyů a se svými novými svěřenci odjel do Vídně. Zde se seznámil s Josefem Dobrovským, který patřil k nejuznávanějším učencům a vlastencům první generace českých obrozenců. Zaměstnal Palackého jako svého pomocníka a po čase ho doporučil hrabatům Františkovi a Kašparovi ze Šternberka, aby jim zpracoval genealogii Šternberků. Palacký zůstal v těchto službách asi dva roky. Protože byl evangelík, bylo těžké získat místo ve státní správě. Roku 1825 přišel s návrhem založit německý a český časopis, který by pozvedl zájem veřejnosti o národní muzeum. Tak se stal vedoucím redaktorem časopisu *Muzejník*.

Roku 1830 byl jmenován členem „*Královské české společnosti nauk*“ a dostal funkci stavovského dějepisce. U některých vlastenců vyvolával vzestup Palackého závist, dále mu měli za zlé jeho sňatek s dcerou advokáta Johana Myechury, protože tato rodina byla považována za německou. Přesto na českou vlasteneckou obec nezanevřel. Měl velký podíl na založení *Matice české*, což byl vlastenecký spolek, zaměřený na vydávání české odborné a umělecké literatury. Dál pracoval na svém životním díle. „*Dějiny národa českého*“ psal pro české stavy, ale úřední řečí byla němčina. Toto dílo začal psát i v češtině, ale první část mohl vydat až v roce 1848, kdy spolu s metternichovským režimem padla i cenzura.¹⁷³

V tomto roce nastoupil historik a učenec na politickou dráhu. Již řadu let se stavěl proti panslavismu. Přikláněl se, ke zcela nové ideové koncepci austroslavismu. Palacký stanul v čele národního hnutí a neúnavně hájil demokracii. Jeho austroslavistická politická koncepce přeměny Rakouska nebyla úspěšná. Austroslavistický program Palackého a Havlíčka se různí od revolučně demokratického programu radikální strany v tom, že v něm vystupují nacionální otázky. Snahou tohoto programu je změnit Rakousko legální cestou, zabezpečující svým národům všechna práva a svobody.

¹⁷² LIŠKA, Vladimír. *Otazníky české historie: dějiny Čech, jak je neznáme*. V Praze: Malý princ, 2013, s. 38. ISBN 978-80-87754-07-8

¹⁷³ LIŠKA, Vladimír. *Otazníky české historie: dějiny Čech, jak je neznáme*. V Praze: Malý princ, 2013, s. 38. ISBN 978-80-87754-07-8

Nezohledňoval ale problémy sociálně ekonomické a třídní. Z toho důvodu, Havlíček v roce 1853 dochází k názoru, že tento program zavedl české hnutí do slepé uličky¹⁷⁴: „*To jsem již kolikrát s bolestí na mysli rozvažoval, jak na nás všude tenata nastrojena jsou, ať si jdeme vlevo nebo vpravo – a není divu, že se časem mimo vůle zmocní duše těžkomyslnost, když před očima jest onen nestejný boj, který náš ubohý národ již od sta a od tisíciletí bojuje dílem s absolutními vladaři, dílem se závistivými nenasycenými sousedy. Jak to jde těžko, než se dostaneme o krok dále.*“¹⁷⁵

Palacký ale vyslovuje své zklamání nad austroslavistickou politikou v kladném duchu: „*Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!*“¹⁷⁶ Němci a rakouská aristokracie se obávala rostoucího vlivu české politiky, a proto Palackého ideu pohřbili. „*Národ bez pocitu národnosti podobá se člověku, neznajícímu citu pro čest, může nebýti zlým, ale k velkým, obětem a činům, ježto rozehřívají srdce lidská, zakládající, spolu blahobyť občanský, málokdy schopným bývá.*“¹⁷⁷

3.4 Božena Němcová

Narodila se 4. února 1820 ve Vídni. Její školské vzdělání bylo omezené jen na elementární poučení v českoskalické škole. Poskytovalo jen nepatrnou přípravu pro spisovatelské zaměstnání. Jako ženě jí nebylo dopřáno gymnazijní vzdělání, které bylo obvyklé pro tehdejší vzdělance. Sňatek s Josefem Němcem nepřinesl mladé ženě ani hmotné zabezpečení ani klid. Němec se hlásil k svobodomyšlným idejím i k uvědomělému češství. Nepřízeň jeho nadřazených se stupňovala, když úřady s podezřením začaly sledovat spisovatelskou činnost jeho ženy. Důvěrná znalost bídy činila Němcovou zvláště citlivou k sociálním otázkám a podněcovala její touhu po spravedlnosti.¹⁷⁸

¹⁷⁴ JULIE, Šupíková. *Vývoj demokratického myšlení v dílech K. H. Borovského* [online]. Praha, 2011 [cit. 2015-02-19]. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav bohemistických studií. Vedoucí práce PhDr. Václav Vaněk, CSc.

¹⁷⁵ KOSÍK, Karel. *Česká radikální demokracie: příspěvek k dějinám názorových sporů v české společnosti 19. století*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958, s. 287

¹⁷⁶ KOSÍK, Karel. *Česká radikální demokracie: příspěvek k dějinám názorových sporů v české společnosti 19. století*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958, s. 288

¹⁷⁷ LIŠKA, Vladimír. *Otazníky české historie: dějiny Čech, jak je neznáme*. V Praze: Malý princ, 2013, s. 38. ISBN 978-80-87754-07-8

¹⁷⁸ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 577

Její první básnické pokusy, byly nesené převážně vlasteneckým entuziasmem. Ve svých pohádkách Němcová dokresluje i charakterové vlastnosti lidových hrdinů. Vystupují zde jako svobodní lidé, kteří i když jsou chudí, stojí obvykle nad pány svou chytrostí nebo smyslem pro pomoc druhým. Proto byla pohádka v pojetí Němcové jednou z forem literárního boje proti feudalismu a zároveň poznáním vlastností venkovského lidu. Její sbírka Národních báchorek a pověstí sklídila pozitivní kritiku od Karla Havlíčka. Publicistická činnost Němcové byla zahájena roku 1845 – *Obrazy z okolí domažlického* v Květech.¹⁷⁹

Karel Havlíček a Božena Němcová se přátelili. Byla jednou z těch, kdo se k němu po návratu z Brixenu veřejně hlásil. Havlíček se za vedení České včely Němcové často zastával. Obhajuje *Obrazy z okolí domažlického* sepsané Boženou Němcovou, když do redakce přišel „neslušný dopis z Domažlic proti paní Boženě Němcové“. Jeho zastání se *Obrazů*, obrací se dokonce v protiútok na osobu autora tohoto dopisu: „*Že se v nich někde paní spisovatelka ohledem na národní smýšlení a na vzdělanost českou nechvalně dotýká města Domažlic, nikdo, ani samí dobře smýšlející Domažličané jí za zlé vykládati nebudou. Bohužel! celý náš národ takového povzbuzení k národnímu smýšlení ještě posud potřebuje, ale nikdo rozumný nebude se pro takové důtky horšiti... Obrazy pí. Němcové Domažličanům ne k potupě, nýbrž ke cti slouží. Bylo by věru podivno, aby pí. Němcová, které si celé Čechy váží, jen v Domažlicích tupena býti měla.*“¹⁸⁰

Později působí v Havlíčkově České včele a v jeho Národních novinách. Předmětem jejího zájmu je český venkovský lid, v němž spatřuje jádro národa. Podle vztahu k lidu a jeho potřebám hodnotila i příslušníky společnosti městské a panské. Její znalost českého venkovského lidu dosáhla stupně, že mohla právem o sobě napsat: „*Já se přeceňovat nechci, ale to vím, co se týče poznání národního života, národní poezie a řeči, že by žádný muž tak ji nevyčerpal – nechci říci snad nepoznal – jako já.*“¹⁸¹

Roku 1853 na ni doléhá v plné síle bída i ponížení způsobené vyšetřováním politické činnosti jejího manžela i opatrností mnohých přátel, kteří se vyhýbali styku s politicky podezřelou spisovatelkou.

¹⁷⁹ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 577

¹⁸⁰ QUIS, Ladislav. *Korespondence Karla Havlíčka*. Praha: Bursík a Kohout, 1903, LIII, s. 403

¹⁸¹ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 577

V tomto období píše Babičku. Toto dílo se lišilo od jiných děl obrozenské prózy bohatstvím svého obsahu. Její dílo je odrazem její touhy vyprovokovat sociální svědomí bohatých a vzbudit v nich smysl pro spravedlnost. V dějinách obrozenské literatury mám Boženu Němcovou významné místo. Obraz českého národního života dostal zásluhou jejího demokracismu nezapomenutelnou tvářnost. Dílo Boženy Němcové se stalo symbolem národních hodnot.¹⁸²

3.5 Josef Kajetán Tyl

Pouhých osmnáct dnů dělí od sebe předčasnou smrt dvou velikánů našich národních dějin J. K. Tyla a K. H. Borovského.

Josef Kajetán Tyl, nedobrovolný objekt Havlíčkova zájmu, byl o třináct let starší než Havlíček. V té době již uznávaný spisovatel, novinář, divadelní autor a herec, organizátor národních akcí. Jeho dílo, se dnes může zdát pochybné umělecké kvality, ale o to tehdejší literátům často v první řadě nešlo. Jejich cílem bylo vzdělávat a vychovávat vznikající českou společnost a umění bylo jen prostředkem. Což mu mimo jiné Havlíček vyčítal, když tvrdil, že současná próza není spojena se opravdovým životem a měla by umělecky a co nejvýstižněji reflektovat současnou realitu.

Z toho, co se nám dochovalo o Tylově dětství, můžeme vyčíst dvojí zkušenost: zážitek hmotné a společenské tísně a zážitek růstu a vůle k rozvoji života. Narodil se v Kutné Hoře 4. února 1808 a byl synem maloměstského řemeslníka. Rodinné prostředí spoutávalo chlapecký temperament nejen svou chudobou, ale i zásadami a mravem. Studentská léta byla dobou živoření a kočování s hereckou společností, čímž Tyl vstoupil do životní praxe. S Tylovým jménem se setkáváme na všech úsecích literárního procesu let 1830 – 1848. Pěstoval víceméně všechny žánry. Jeho idea byla budít a vychovávat, vytvářet lepší život. Nejvýznamněji na Tylův vývoj působil kulturní a společenský růst národní, který provázel jeho mládí. A proto byl Tyl pod vlivem obrozenectví od raného mládí.¹⁸³

¹⁸² MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 567 - 596

¹⁸³ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 577

Již v Kutné Hoře četl novou českou literaturu a sledoval probouzející se národní život. Největší zážitky přinesla Tylovi Praha během studia akademického gymnázia. Profesorem zde byl Josef Jungmann. Během kočovného herectví poznal svou ženu Magdalénu Forchheimovou. Smyslem jeho práce bylo šířit národní uvědomění do širokých lidských vrstev. Jeho poezie vyzývá k hrdému národnímu životu a k vybudování vlasti. Vytvořil veršovaná dramata a vkládal do nich satiricky pádné, nebo lyricky účinné písně. Některé písně z Fidlovačky, především *Kde domov můj*, postihly šťastně národní a mravní rozmach české společnosti.

Dramatická a divadelní činnost stála v centru jeho ideových i uměleckých snah. Tyl bojoval o divadlo, které by sloužilo k rozvoji národní společnosti. Sledoval i divadlo venkovské. Zároveň podporoval i ochotnické divadelnictví, které bylo nejúčinnější cestou ke společné a vlastenecké výchově národní společnosti. Toto divadlo propagoval v tisku, hlavně v Květech. Z Tylovy beletrie byla hlavním žánrem „*Povídka vlastenecká*“. Roku 1844 vydal dvoudílný výběr povídek *Kusy mého srdce*, kde převládají „vlastenecké“ povídky. Patří sem i povídka *Český jazyk moje škoda*. Tylovo pojetí tvoří důležitou součást vlastenecké problematiky.

Historie jeho redakční práce začíná roku 1833, kdy pracoval v časopisu *Jindy a nyní* – později přejmenován na *Květy*. Bezprostředním podnětem k definitivnímu odchodu Tyla z časopisu, byla Havlíčkova kritika Posledního Čecha. Jeho publicistika zahrnovala aktuálnost, životnost, bezprostřednost. Revoluční myšlenky roku 1848 byl původně vzdálen, ale pak se nechal strhnout hnutím, které slibovalo splnění jeho národních a demokratických ideálů. Stal se poslancem říšského sněmu. Zdůrazňoval národní emancipaci. V tomto období psal do svých časopisů s názvem *Pražský posel* a *Sedlské noviny*. Řada článků sloužila k propagaci národního uvědomění a k výchově lidu. Byl to vrchol Tylova politického žurnalisumu.¹⁸⁴

¹⁸⁴ MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 399 -416

Mezi okruhy, kterými se sociální pedagogika zabývá, patří také *působení médií na výchovný proces*. V dnešním světě všudypřítomných medií si těžko dovedeme představit jak jedinečným a mocným nástrojem ovlivňování veřejnosti bylo divadlo. Představovalo shromaždiště lidí v mimopracovní době, kde se formou zábavy daly sdělovat i ty nejdůležitější myšlenky. Divadlo tedy velmi přispělo k utváření českého národa. Divadelníci oslovovali tisíce lidí a povzbuzovali je k uvědomění si nejen svého původu, ale i etnické a jazykové příslušnosti a lidské důstojnosti. Lidé kolem divadla nikdy nerezignovali, stále věřili ve výchovnou a buditelskou roli své práce.¹⁸⁵

Tyl byl přesvědčen, že divadlo dovede promlouvat naléhavěji a účinněji k publiku, než české knihy a noviny. Brzy zapadl do vlastenecké společnosti lidí kolem divadla. Tylovi bylo souzeno, aby změnil české divadlo. Podstatným způsobem přispěl ke zvýšení jeho úrovně. Vnášel do této oblasti kultury jadrnou češtinu, živější mluvu a zvyšoval profesionální úroveň. Skrze divadlo věrně sloužil českému nacionalismu, zabydlování češtiny na jevišti, nejprostšímu lidu. Spojitost Tylovy divadelní činnosti se sociální pedagogikou vidím v tom, že se snažil socializovat společnost své doby. Socializace je společenským jevem, který udržuje kontinuitu v kulturně – společenském vývoji. Přeneseně by se dalo říci, že prostřednictvím svých her publikum i resocializoval, snažil se navracet český lid k českým hodnotám. Další spojitosti vidím v tom, že jeviště poskytlo Tylovi, jako vychovateli a buditeli k národnímu vědomí, dokonale sociální prostředí k dosažení výchovného cíle velmi nenásilným způsobem. Mimo divadelní činnost působil Tyl, stejně jako Havlíček, na široké vrstvy lidí prostřednictvím novinářské činnosti. Jeho články s vlasteneckou tematikou vycházely hlavně v časopisu *Květy*. Zde také nabádal český lid k tomu, aby se snažil udržet si své češtví a nenechal se převálcovat germanizací. Tento časopis nám může Tyla připomínat dodnes.

Stejně tak i naše nepochybně největší spisovatelka českého národního obrození Božena Němcová se snažila vychovávat a zvelebovat český národ a to hlavně prostřednictvím pohádek. Zaměřovala se na venkovský a chudý lid. Dokázala bravurně zachytit svět českého venkova první poloviny 19. století. Do svých děl zakomponovala úctu k lidovým tradicím, k vlasti a národu.

¹⁸⁵ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. Praha: Baronet & Via facti, 1997, s. 27 – 38. ISBN 80-7214-039-6

Její výborný pozorovací talent, empatie a umění vzletnou formou interpretovat lidovou slovesnost byly prostředky k námětům jejích děl a oslovování veřejnosti. Nepřekonatelná je i Babička Boženy Němcové, ve které zachycuje poctivost, vroucnost a vlídnost českého venkova. Je zde láska prostých lidí, kterou chovali ke svému domovu, ke své vlasti. V pohádkách vyzdvihuje hodnoty a nabádá k zachování české tradice. Převážně mírným tónem působí na čtenáře. I když samotný děj jejích pohádek není vždy mírumilovný, snahou je, aby dobro vítězilo nad zlem a to i ve skutečném životě. Dílo Boženy Němcové je v mnoha ohledech návratem k našim národním kořenům.¹⁸⁶

Vědění představuje jednu z nejvyšších hodnot moderní společnosti, jeho smyslem by mělo být utvářet člověka prezíravého a povzneseného, vzdělaného, schopného správného mravního jednání. Jedinice schopného odpovědnosti. Díky vzdělání lze vést jednotlivce k rozvoji individuality a sebevědomé účasti na životě obce a její kultury. Když budeme vycházet z humanistického pojetí vzdělání, lze jej pokládat za možnost, jak můžeme člověka přivést z barbarství do civilizace, z nesvéprávnosti k autonomii.¹⁸⁷ O to se snaží také sociální pedagogika. Vytvořit harmonii mezi potřebami jedince a společnosti. To si také uvědomoval František Palacký, který roku 1825 přišel s návrhem založit časopis, který by pozvedl zájem veřejnosti o Národní muzeum. Chtěl tak v každém jednotlivci a celé tehdejší české společnosti povzbudit zájem o českou vědu, kulturu a tradice. Měl zájem na vzdělání českého národa a to se mu snažil poskytnout díky své výborné znalosti jeho historie. Tak vznikl *Časopis Národního muzea*, ve kterém například roku 1829 vychází životopis J. A. Komenského, pod názvem „Život J. A. Komenského“, který Palacký sám sepsal. Dále se Palacký zasloužil o vydání „České didaktiky“, která vyšla roku 1849. Sepsal také rozsáhlé dílo *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*.

Součástí sociální pedagogiky, stejně tak jako u každé pedagogické disciplíny, je zkoumání a analyzování společensky velmi náročného procesu, kterým je výchova a vzdělávání. Sociální pedagogika analyzuje stránky výchovy a vzdělávání, které přispívají k záměrnému, cílevědomému působení na člověka. Myslím, že jak Tyl, Němcová tak i Palacký přispěli velkým dílem ke vzdělání, potažmo výchově národa a zaslouží si naši pozornost.

¹⁸⁶ VONDRA, Roman. *České země v letech 1792-1848: formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*. 1. vyd. Praha: Libri, 2013, s. 314 – 320. ISBN 978-80-7277-503-3

¹⁸⁷ LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Vyd. 1. Překlad Jana Zoubková. Praha: Academia, 2008, s. 30 – 51. ISBN 978-80-200-1677-5.

ZÁVĚR

České obrozenecké hnutí, bojující za spravedlivé osvobození utlačovaného národa, nepropadalo hlásání teorií a činů nenávisti proti jiným národům. Česká obrozenecká ideologie i program české politiky požadovaly důsledně řešení na základě národní rovnoprávnosti. České obrození by neuspělo bez existence výrazného činitele, kterou představovali čeští buditelé a aktivní vlastenci. Lásku k vlasti a národu nedokazovali pouze slovy, ale obětavou prací pro národní kolektiv, přičemž nemohli počítat ani s odměnou, ani se slávou a už vůbec ne s přízní mocenského aparátu. Přesto všechno s velkou trpělivostí pracovali národní buditelé z řad české inteligence a vnášeli obětavě národní uvědomění do širokých vrstev českého etnika.

České obrození vsutku mělo demokratický charakter. Svou národní šlechtu nemělo a získat ji pro národní věc se nepodařilo. Zisk několika vlasteneckých šlechticů nemohl zastřít surovou realitu, jak ji vyjádřil Karel Havlíček 1. června 1850 ve svém Slovanu, když napsal, že „*Jsme my Čechové neměli žádnou šlechtu, vyjmeme – li několik málo mužů, kteří ještě pamětlivi zůstali svých vlastimilovných předků*“.¹⁸⁸ Trvalé a cenné dílo vykonalo české obrození ve vědě, umění a literatuře. Nejlepší díla dramatická, prozaická a básnická z obrozenecké doby stala se základem a pokladem novodobé české literatury. Ani současný český člověk si nedokáže představit svou životní četbu bez jmen jako je Němcová, Tyl a v neposlední řadě Karel Havlíček.

Ve své diplomové práci jsem se zabývala Karlem Havlíčkem. Za svého života působil Havlíček především jako neohrožený a poctivý bojovník za práva českého národa v rámci rakouské říše a za jeho mravní posílení i organizování. Jeho činy byly ale doceněné až po jeho předčasné smrti. Za dnešní doby může Havlíček působit na společnost zejména příkladem a osobní statečností a některými svými ideami.

S velkým nasazením bojoval za svobodu tisku, byl to jeho hlavní nástroj, kterým Havlíček vychovával lid k vlastenectví. Jeho význam pro vlasteneckou výchovu je obrovský, nabádal lidi k národnímu vědomí, probouzel v nich smysl pro národní hrdost a nebál se propagovat svůj národ i tam, kde mu mohlo hrozit nebezpečí.

¹⁸⁸ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. vyd. 1. Praha: Svoboda, 1978, s. 451.

Jeho osobnost v průběhu takřka 160 let od jeho smrti prošla řadou proměn. Jeho dílo, které je nevelké rozsahem, ale zato velikého významu, je spjato se soudobým společenským děním a poukazuje otevřeně na problémy doby, které jsou mnohdy přenositelné i do současné společnosti.

Diplomovou práci jsem rozložila do několika kapitol tak, aby bylo možné co nejvýstižněji, a v rámci možností této práce, charakterizovat jeho osobnost. Ukázat jak přes svoji, zejména novinářskou činnost, působil na společnost a dát do souvislosti jeho dílo a činy se sociální pedagogikou. Práce pojednávala o Karlu Havlíčkovi jako o vlastenci a pedagogovi. Na úplný závěr nechám promluvit samotného Karla Havlíčka jak jinak než prostřednictvím článku z časopisu Slovan, který myslím nejvíce vystihuje to, jaký měl zájem o blaho národa a společnosti:

„Jest tisícero cest, na kterých můžeme působit a přispívati ke konečnému vítězství našich zásad, každá dobrá česká kniha, každý dobře sepsaný článek, jednající o čemkoliv užitečném, každé zlepšení, které třeba jen jednotlivec z nás sám u sebe provede, každá nová vědomost a zkušenost, kterou některý z nás domů přinese, každý dobrý skutek, který v okolí svém kdo učiníme atd.: všechno to zesílí nás. Vnitřní síla národu ale záleží v jeho vzdělanosti, přičinlivosti, mravnosti a zachovalosti, a každý, který se o rozmnožení těchto vlastností u svého národu stará, přispívá nejlépe k budoucí svobodě. To tedy číňme každý ve své domácností, ve svém okolí, a žádná moc nemůže nám toho zameziti.“

Slovan 14. srpna 1851

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BALAJKA, Bohumil. *Přehledné dějiny literatury*. 2. upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 269 s. ISBN 80-04-25316-4.
- [2] BAŽANTOVÁ, Ilona. *Karel Havlíček Borovský: liberální politik a ekonom: sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, č. 14/2002, 137 s. ISBN 80-86547-04-3
- [3] BROTÁNEK, Karel. *Deset generací Havlíčkovských*. Havlíčkův Brod: Knihtiskárna Fr. Riedl, 1946, 228 s.
- [4] BRUMMER, Alexandr. *Literární obraz Karla Havlíčka Borovského. V dramatech F. F. Šamberka, A. E. Mužíka a D. L. Mordovceva („Trpitel, neohrožený bojovník za práva národa, nebo pansláv a revolucionář?“)*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Brno. 2007, č. 10.
- [5] DOLEŽAL, Bohumil. *Karel Havlíček: portrét novináře*. Praha: Argo, 2013, 142 s. ISBN 978-80-257-0967-2
- [6] DRAŠNER, František. *Karel Havlíček Borovský na Vysočině*. Havlíčkův Brod: F. Drašner, 2003, 308 s. ISBN 80-239-1708-0.
- [7] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Karel Havlíček Borovský: Politik a novinář. (Výbor z díla)*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, 557 s.
- [8] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *O literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1955, 235 s.
- [9] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Obrazy z Rus*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953, 203-ii/ s.
- [10] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Tyrolské elegie: Král Lávra. Křest Svatého Vladimíra*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, 159 s.
- [11] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Jaromír BĚLIČ. *Básnické dílo*. 2. přehlednuté vyd. Praha: Orbis, 1951, 236 s.
- [12] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Josef ŠPIČÁK. *Lid a národ: úvahy a články z let 1845-1851*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, 626 s.
- [13] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Miloslav NOVOTNÝ. *Epištoly kutnohorské*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1949, 113 s.

- [14] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Miloslav NOVOTNÝ. *Duch Národních novin*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1948, 500 s.
- [15] HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel a Zdeněk TOBOLKA. *Karla Havlíčka Borovského Politické spisy*. Praha: Nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1903.
- [16] HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. Praha: Baronet & Via facti, 1997, 230 s., čb. il. ISBN 80-7214-039-6.
- [17] HRADEČNÁ, Marie. *Comenius' heritage and education of man for 21st century.: Odkaz Komenského a výchova člověka pro 21. století*. Praha: Karolinum, 1998, 221 s. ISBN 80-7184-612-0.
- [18] CHALUPNÝ, Emanuel. *Havlíček: prostředí, osobnost a dílo*. Praha: Melantrich, 1929, 468 s.
- [19] JANŮ, Antonín. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: vlastním nákladem Antonín Janů, 1898. 208 s.
- [20] JEDLIČKA, Jiří. [sestavili Zina Zborovská a Jiří Jedlička]. *Karel Havlíček Borovský: (1821-1856) : životopis, epigramy, novinové články*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, 85 s. ISBN 978-80-87302-00-2
- [21] JEŘÁBEK, Dušan. *Tradice a osobnosti: (k problematice české literatury 19. století)*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně Brno, 1988, 135 s.
- [22] JŮZL, Miloslav. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, 185 s. ISBN 978-80-87182-02-4
- [23] KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. vyd. 1. Praha: Svoboda, 1978, 457 s.
- [24] KOSÍK, Karel. *Česká radikální demokracie: příspěvek k dějinám názorových sporů v české společnosti 19. století*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958, 482 s.
- [25] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
- [26] KRAUS, Blahoslav, Petr SÝKORA. *Sociální pedagogika I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.

- [27] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-7315-004-2.
- [28] KYBAL, Vlastimil. *Karel Havlíček a naše svoboda*. 2. vyd. Brno: 3K, 1997, 49 s. ISBN 80-902280-1-1.
- [29] LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Vyd. 1. Překlad Jana Zoubková. Praha: Academia, 2008, 125 s. XXI. století, sv. 4. ISBN 978-80-200-1677-5.
- [30] LIŠKA, Vladimír. *Otazníky české historie: dějiny Čech, jak je neznáme*. V Praze: Malý princ, 2013, 268 s. ISBN 978-80-87754-07-8.
- [31] MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*. 7. vyd. Praha: Melantrich, 1969, 271 s.
- [32] MASARYK, Tomáš Garrigue. *K.H.B. a T.G.M. o svobodném myšlení: upravené výňatky z prací T.G. Masaryka "Karel Havlíček" a "Americké přednášky"*. Brno: Atelier 89, 2012, 49 s. ISBN 978-80-260-2988-5.
- [33] MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 4. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1997, 381 s. ISBN 80-86142-00-0
- [34] MORAVA, Jiří. *C.k. disident Karel Havlíček*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1991, 312 s., 48 s. obr. příl. ISBN 80-7038-059-4.
- [35] MUKAŘOVSKÝ, Jan, Felix VODIČKA a Karel DVOŘÁK. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, 684 s.
- [36] NERUDA, Jan. *České divadlo*. Praha: [s.n.], 1966, 497 s.
- [37] PETRUSEK, Miloslav. *Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, s. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5.
- [38] POLICAR, Karel. *Karel Havlíček Borovský, politický učitel národa*. Praha: Z. Materková, 1946, 142 s.
- [39] PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 203 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3470-5.
- [40] PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. Vyd. 4, aktualiz. Praha: Portál, 2003, 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

- [41] QUIS, Ladislav. *Korespondence Karla Havlíčka*. Praha: Bursík a Kohout, 1903, LIII, 865 s.
- [42] RAVIK, Slavomír. *K.H. Borovský: (portrét bojovníka)*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1991, 152 s., [4] s. obr. příl. ISBN 80-7110-039-0
- [43] ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. 1. vyd. Praha: Academia, 1971, 194 s.
- [44] SEIDLEROVÁ, Irena. *Politické a sociální názory Bernarda Bolzana*. Vyd. 1. Praha: Československá akademie věd, 1963, 207 s.
- [45] SEKANINA, František. *Životní dílo Karla Havlíčka Borovského*. Praha: Rebcovo nakl., 1935, 241 s.
- [46] SRB, Adolf. *Karel Havlíček Borovský: neohrožený bojovník za práva národu českého*. Praha: F. Šimáček, 1906, 296 s.
- [47] ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, 331 s.
- [48] ŠUPLÍKOVÁ, Julie. *Vývoj demokratického myšlení v dílech K. H. Borovského* [online]. Praha, 2011 [cit. 2015-02-19]. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav bohemistických studií. Vedoucí práce PhDr. Václav Vaněk, CSc.
- [49] TŮMA, Karel. *Karel Havlíček Borovský: nejslavnější publicista českého národa*. Kutná Hora: Karel Šolc, 1885, 611 s.
- [50] URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Vyd. 2. Praha: A. Skřivan ml., 2000, Nestr. ISBN 80-902261-5-9.
- [51] VONDRA, Roman. *České země v letech 1792-1848: formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*. 1. vyd. Praha: Libri, 2013, 397 s. ISBN 978-80-7277-503-3.

